

Ο Max Weber και η ρωσική επανάσταση του 1905

Η εξέλιξη της αστικής κοινωνίας συνδυάστηκε σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα με βαθύτατες αλλαγές στις παραγωγικές δομές ολόκληρων κοινωνικών σχηματισμών, μία άκρως σημαντική πλευρά των οποίων αποτέλεσε το λεγόμενο «αγροτικό ζήτημα». Το πλαίσιο των προβλημάτων που αφορούσε το ζήτημα αυτό περιλάμβανε τόσο τις αλλαγές στον τρόπο (και στον κύριο σκοπό) της καλλιέργειας και της εκμετάλλευσης του εδάφους, ιδιαίτερα αναφορικά με τη σιτοκαλλιέργεια, όσο και την μεταβολή και (εν τέλει) μετακίνηση μεγάλων τμημάτων του αγροτικού πληθυσμού, τα οποία είτε άλλαζαν θέση στην ιδιοκτησιακή κλίμακα της αγροτικής οικονομίας (στη συντριπτική πλειονότητα μια θέση κατώτερη από την προηγούμενη), είτε εγκατέλειπαν τον αγροτικό κόσμο εισερχόμενα ως εργάτες στη σφαίρα της επιτηδευματικής, βιοτεχνικής και βιομηχανικής παραγωγής. Αντιστοίχως, το ανώτερο στρώμα των γαιοκτητικών στρωμάτων, εφοδιασμένο στις περισσότερες ευρωπαϊκές κοινωνίες με αριστοκρατικά-παραδοσιακά προνόμια οικονομικής και πολιτικής υφής, επιδίωκε καθ' όλη τη διάρκεια του αιώνα, τουλάχιστον μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, τη διασφάλιση της προνομιούχου θέσης του – είτε συμβάλλοντας στην ανατροπή των παραγωγικών σχέσεων στην ύπαιθρο εκμεταλλευόμενα ακριβώς την προνομιακή θέση τους (κλασικό παράδειγμα: η Αγγλία), είτε αντιστρόφως προκαλώντας ανασχέσεις σε αυτή την μετατροπή μέσα από πολιτικές ρυθμίσεις στις οποίες διατηρούσαν –ακόμη και υπό αυξάνουσα κοινωνική πίεση– αποκλειστική πρόσβαση. Είναι ευνόητο ότι η διαδικασία αυτή δεν είχε, και δεν μπορούσε να έχει, μια ενιαία μορφή, καθώς το «αγροτικό ζήτημα» λάμβανε σε κάθε χώρα τα βασικά χαρακτηριστικά του σε συνδυασμό με περαιτέρω ζητήματα και με φορείς ευρύτερων συμφερόντων, αποτελώντας έτσι ένα συγκεκριμένο κάθε φορά σύμπλεγμα οικονομικών συμφερόντων αφενός και πολιτικών οριοθετήσεων αφετέρου. Ο συσχετισμός αυτός είχε σαφείς επιπτώσεις στη μορφή της πολιτικής διαχείρισης του εκάστοτε κοινωνικού σχηματισμού, καθώς το αίτημα του εκδημοκρατισμού του πολιτικού συστήματος, το οποίο αντηχεί σε όλη τη διάρκεια του αι-

ώνα είτε με επαναστατικό είτε με «μεταρρυθμιστικό» τρόπο, εμπλέκεται παράλληλα με τις διαδικασίες συσσώρευσης κεφαλαίου – οι οποίες απελευθερώνουν και γεννούν δυνάμεις που επιδιώκουν «δημοκρατική» εκπροσώπηση στο πολιτικό πεδίο – και με τις προαναφερθείσες διαδικασίες μεταβολής της αγροτικής οικονομίας, ιδιαίτερα αναφορικά με τον αναπροσδιορισμό της ως δομικό πεδίο εξυπηρέτησης μιας συγκεκριμένης προνομίουχου τάξης ή (διαζευκτικά) ως εργασιακά καταμερισμό πεδίο κεφαλαιακής αξιοποίησης. Ο τρόπος με τον οποίο οι κύκλοι των ταξικών συμφερόντων εμπλέκονται στο πλαίσιο του εκάστοτε πολιτικού συστήματος, καθορίζει και το δυναμικό χαρακτήρα του δημοκρατικού αιτήματος ή της αυταρχικής διαχείρισης, η οποία βρίσκει την κύρια έκφρασή της (ακόμη) στην μοναρχική κορυφή του πολιτεύματος των ευρωπαϊκών κρατών. Η κατάσταση αυτή γίνεται περιπλοκότερη με την αναγκασία (ειρηνική ή βίαιη) είσοδο του εκάστοτε κοινωνικού σχηματισμού στον διεθνή καταμερισμό της εργασίας, ένα άκρως νεωτερικό πλαίσιο το οποίο περιλαμβάνει την αποικιακή πολιτική (με σταδιακή στρατιωτική υποστήριξη), διεθνείς εμπορικές οδούς πρώτων υλών και πηγών ενέργειας, χάραξη νέων αγορών και δραστηριοποίηση διεθνών πιστωτικών φορέων, οι οποίοι, προϊόντος του χρόνου, συμβάλλουν στη θεμελίωση και αναδιαμόρφωση των κρατών¹. Το «φιλοσοφικό» ενδιαφέρον αυτής της κατάστασης ήταν ότι η διαδικασία της κεφαλαιοκρατικής εξάπλωσης, υπό την ώθηση της οποίας πραγματοποιούνταν οι προαναφερθείσες δομικές μεταβολές, συμπύκνωνε στον αυτό ιστορικό χρόνο αφενός σχέσεις οι οποίες «ανήκαν» κάθε μέρα και περισσότερο στο γενετικό παρελθόν της αστικής κοινωνίας, όπως οι σχέσεις μεταξύ βιομηχανικού κεφαλαίου και (προνομίουχου) γαιοκτησίας, ενώ αφετέρου έθεταν στο προσκήνιο ταξικές σχέσεις, οι οποίες όχι μόνο απέδιδαν ιδιαίτερη αγωνιστική χροιά στο νεωτερικό παρόν, αλλά έμοιαζαν να προϊδεάζουν, και σε πολλές περιπτώσεις να πιέζουν πολιτικά στην κατεύθυνση μιας μελλοντικής μορφής, την οποία απαιτούσαν οι οργανώσεις του βιομηχανικού προλεταριάτου απέναντι στους φορείς της ιδιοκτησίας. Διαφορετικές ιστορικές ταχύτητες έμοιαζαν να κινούνται εντός του αυτού κοινωνικού σχηματισμού.

Αυτή την κατάσταση απεικόνιζε γλαφυρά η ρωσική αυτοκρατορία στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Στη Ρωσία η δουλοπαροικία είχε αρθεί το 1861 (μαζί με τη Ρουμανία, ήταν μία από τις τελευταίες χώρες άρσης του εν λόγω θεσμού) χωρίς, εντούτοις, αυτό να σημαίνει μια γενική βελτίωση στη μάζα των αγροτών, οι οποίοι αποτελούσαν την πλειονότητα (80%) του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Η άρση της δουλοπαροικίας αποτελούσε ένα από τα βήματα αναδιαμόρφωσης της ρωσικής γεωργίας, ιδιαίτερα στην κατεύθυνση της σιτοκαλλιέργειας, και της σύνδεσής της με τις διεθνείς αγορές – μια διαδικασία η οποία ωφέλησε μεν τους γαιοκτήμονες εκείνους που μπορούσαν να αντεπεξέλθουν στους νέους οικονομικούς χειρισμούς, αλλά έθεσε τους απλούς αγρότες σε δυσχερή θέση, καθώς πλέον ήταν εξαρτημένοι από τις διακυμάνσεις των διεθνών τιμών, οι οποίες, σε συνδυασμό με

τη βαριά φορολογία, δεν προδιέγραφαν ένα ιδιαίτερα ρόδινο μέλλον για την αγροτική κοινότητα της Ρωσίας, πράγμα που κατέστη σαφές με το λιμό του 1891. Η κοινωνική διαφοροποίηση στο σώμα του αγροτικού πληθυσμού, η οποία έβρισκε πλέον προώθηση από τους εξαπλωνόμενους μηχανισμούς της «αγοράς», συνδυάστηκε με νέες μορφές συνείδησης, ένας από τους κύριους φορείς των οποίων ήταν τα ζέμστβο, «σώματα τοπικής αυτοδιοίκησης, τα οποία είχαν ιδρυθεί το 1864 με ευρείες αρμοδιότητες για κοινωνική πρόνοια στην ύπαιθρο. Οι επαγγελματίες εργαζόμενοι στα ζέμστβο αποτελούσαν μια νέα “αγροτική διανούση,” δασκάλων, γιατρών και νοσοκόμων, δικηγόρων, αγρονόμων και στατιστικολόγων (...)» (Pettie 1972: 125). Οι φορείς αυτοί –το λεγόμενο «τρίτο στοιχείο»– επρόκειτο να παίζουν καταλυτικό ρόλο στις ανατροπές που θα πραγματοποιούνταν στο εγγύτερο μέλλον, γνωστοποιώντας αφενός στην υπόλοιπη κοινωνία τις δυσχέρειες της αγροτικής υπαίθρου και μεταδίδοντας αφετέρου στις αγροτικές κοινότητες όχι μόνο στοιχειώδεις γνώσεις αλφαριθμητισμού αλλά και κάποιες αρχές πολιτικής συνειδητοποίησης². Η άρση της δουλοπαροικίας δεν σήμαινε άλλωστε την αποκατάσταση «ισοτιμιών» σχέσεων μεταξύ των γαιοκτημόνων, των αγροτών και των αγρεργατών, αλλά την αντικατάσταση μιας σχέσης άμεσης υποτέλειας με μια σχέση εργασιακής δέσμευσης μεσολαβημένη από την εργασιακή σύμβαση. Αποτελέσματα της σύγχρονης έρευνας τα οποία εστιάζουν στην περιοχή της δεξιάς όχθης του Δνείπερου (Ουκρανία), όπου κυριαρχούσαν οι φυτείες ζαχαρότευτλων στις οποίες χρησιμοποιούσαν μισθωτή εργασία, προσφέρουν μια εύγλωττη εικόνα των αντίστοιχων σχέσεων, οι οποίες είναι σίγουρο ότι δεν περιορίζονταν απλώς στην εν λόγω περιοχή. Οι εργάτες των φυτειών ήταν αναγκασμένοι να εκπληρώσουν αυστηρούς όρους εργασίας, μέσα από συμβόλαια που υπέγραφαν την αρχή κάθε καλοκαιριού. Ένα τέτοιο συμβόλαιο, από τη φυτεία του κόμη Ποτόσκι, είχε την εξής μορφή: «Εγώ, χωρικός του χωριού... εισέρχομαι με την ελεύθερη βούλησή μου σε σύμβαση μισθωτής εργασίας στο κτήμα του κόμη Ποτόσκι με οποιοδήποτε τρόπο μου υπογορευτεί. Συνολικά θα εργαστώ 144 ημέρες και θα λάβω τριάντα τέσσερα ρούβλια, εκ των οποίων δέκα ρούβλια θα καταβληθούν προκαταβολικά και τα υπόλοιπα κατά τη διάρκεια της εργασίας. 1. Θα ξεκινώ την εργασία με την ανατολή του ηλίου και θα εργάζομαι έως τη δύση του. 2. Εάν εγκαταλείψω την εργασία χωρίς νόμιμη αιτία θα επιστρέψω στο διπλάσιο την προκαταβολή και δεν θα λάβω μισθούς για κανένα άλλο έργο. 3. Θα πρέπει να είμαι διαθέσιμος για εργασία τη στιγμή που θα κληθώ. 4. Εάν το κτήμα απαιτεί την εργασία μου σε μια αργία ή Κυριακή, δεν έχω το δικαίωμα να αρνηθώ. 5. Εάν συμμετάσχω σε αργία χωρίς την παροχή άδειας, θα πρέπει να αποκαταστήσω στο διπλάσιο το έργο που δεν έκανα. 6. Εάν αρρωστήσω ή πεθάνω, ένα μέλος της οικογένειάς μου θα πρέπει να τηρήσει αυτό το συμβόλαιο. 7. Δεν επιτρέπεται επ’ ουδενί να εγκαταλείψω την εργασία πριν από την συμφωνημένη περίοδο» (Edelman 1985: 257).

Η κατάσταση αυτή προσέφερε γόνιμο έδαφος για την καλλιέργεια και τη διάδοση επαναστατικών ιδεών, οι οποίες είχαν αρχίσει να καλλιεργούνται ήδη από τη δεκαετία του 1860, σχεδόν παράλληλα με την άρση της δουλοπαροικίας, από το κίνημα των λεγόμενων Λαϊκιστών (Ναροννίκι). Η «ιστορικά καθυστερημένη» και επιπλέον «ημιτελής» είσοδος της Ρωσίας στο σύγχρονο κόσμο γεννούσε ιδιαίτερα στους φορείς της ριζοσπαστικής διανόησης αντιλήψεις ότι, ακριβώς λόγω αυτού του καθυστερημένου χαρακτήρα, και με δεδομένη την τεράστια αγροτική έκταση, η Ρωσία θα μπορούσε, ίσως, να αποφύγει τις ρητά νεωτερικές οδύνες της κεφαλαιοκρατικής συσσωρεύσης και να οδεύσει σε ένα μέλλον συλλογικής ιδιοποίησης των κατά κύριο λόγο αγροτικών παραγωγικών δυνάμεων, αναπαράγοντας τα πρότυπα της κοινοτικής γαιοκτησίας που χαρακτήριζαν παραδοσιακά την ρωσική ύπαιθρο. Η αντίληψη αυτή, η οποία δεν είναι μεν η μοναδική που εκφράζεται στη Ρωσία την αντίστοιχη περίοδο, αλλά είναι ίσως η πιο χαρακτηριστική για την ιδεολογική στάθμιση της συγκεκριμένης ιστορικότητας, διέπονταν από ιδιόμορφες σχέσεις με τη θρησκευτική και την «εθνική» διανόηση, ενώ εκφραζόταν απέναντι σε αυταρχικές πολιτικές δομές, οι οποίες δεν προσέφεραν το ελάχιστο ίχνος πολιτικής διαμεσολάβησης και μετριάσμου. Η στάθμιση αυτή των δυνατοτήτων του μέλλοντος γινόταν όλο και πιο επιτακτική, όσο περισσότερο ο ιστορικός ορίζοντας γεννούσε αιτήματα και συλλογικούς φορείς ο καθένας των οποίων απαιτούσε με βάση τις δικές του προοπτικές τον καθορισμό της πορείας της ρωσικής κοινωνίας. Τη δεκαετία του 1890 ιδρύονται διάφορες πολιτικές οργανώσεις, τόσο εθνοτικές όσο και κοινωνικής βάσης, σε ένα πολιτικό σύστημα το οποίο απέκλειε την αντιπροσώπευσή τους: η Αρμενική Επαναστατική Ομοσπονδία (1890), το Πολωνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα (1892), ο Εβραϊκός Σύνδεσμος (1897), το Ρωσικό Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα (1898), το οποίο το 1903 θα διχαστεί σε μενσεβίκους και μπολσεβίκους, το Εβραϊκό Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα (1900), το Σοσιαλεπαναστατικό Κόμμα (1901), αποτελώντας μετεξέλιξη ορισμένων «ναροννικών» κύκλων, και το 1904 η Ένωση Απελευθέρωσης η οποία κατέληξε να περιλαμβάνει μέλη της μεσαίας τάξης και της φιλελεύθερης διανόησης (Σαχιούζ Ασβαμπαζνένια· πρβλ. Holquist 2003: 631). Σε τροχιά ανεξάρτητη από αυτούς τους φορείς, ορισμένοι εκ των οποίων είχαν καταστήσει τη Ρωσία ένα από τα τελευταία μεγάλα θερμοκήπια επαναστατικών ιδεών στην ευρασιατική ήπειρο, η τσαρική εξουσία (και τα συμφέροντα που την υποστήριζαν παραδοσιακά και οικονομικά) θεωρούσε απαραίτητο να εμπλακεί στους ιμπεριαλιστικούς αγώνες της περιόδου, ως ένα δείγμα εκ νέου νομιμοποίησης του πολιτικού αυταρχισμού, ο οποίος, μέσα από την εικόνα του «ρωσικού κνούτου», αποτελούσε μια παροιμιώδη αναφορά για την ευρωπαϊκή διανόηση.

Εντούτοις, ο ρωσοϊαπωνικός πόλεμος του 1904 δεν επρόκειτο να έχει το επιθυμητό αποτέλεσμα για τις ρωσικές στρατιωτικές και πολιτικές αρχές. Στις 19 Δεκεμβρίου 1904 το λιμάνι του Πορτ Άρθουρ παραδόθηκε στον ιαπωνικό στρατό³. Τον

Ιανουάριο ξέσπασε απεργία από τους βιομηχανικούς εργάτες στην Πετρούπολη. Την Κυριακή 9/22 Ιανουαρίου 1905, μια διαδήλωση απεργών, υποκινημένη από την αστυνομία και καθοδηγούμενη από τον παπά Γκαπόν (ο οποίος διατηρούσε σχέσεις με την αστυνομία και την κρατική διοίκηση), κατευθύνθηκε στα ανάκτορα για να παραδώσει στον τσάρο ένα κατάλογο αιτημάτων. Η διαδήλωση εμποδίστηκε στην πορεία της από στρατιωτικά σώματα, τα οποία άνοιξαν πυρ εναντίον του πλήθους, όταν αυτό αρνήθηκε να διαλυθεί. Το αποτέλεσμα ήταν πολλοί νεκροί και εκατοντάδες τραυματίες. Η «Ματωμένη Κυριακή», όπως έμεινε αυτή η ημέρα στην ιστορία, πυροδότησε μια σειρά από εξελίξεις, οι οποίες όχι μόνο δεν περιορίστηκαν από τα διάφορα τσαρικά ουκάζια που ακολούθησαν τον Φεβρουάριο μέχρι και τον Απρίλιο και τα οποία περιείχαν κάποιες αρχικές υποσχέσεις και παραχωρήσεις στο πολιτικό πεδίο, αλλά ενέτειναν τις απαιτήσεις για μια συνταγματική μεταβολή. Τον Μάιο, η Ένωση Απελευθέρωσης, σε συνεργασία με δεκατέσσερις άλλους επαγγελματικούς συνδέσμους (οι οποίοι συμπεριλάμβαναν φορείς της διανόησης και, κυρίως, των ελευθερίων επαγγελματιών) ίδρυσε την Ένωση των Ενώσεων (Σαγιούζ Σαγιούζοφ), απαιτώντας τη σύγκληση μιας συντακτικής εθνοσυνέλευσης. Την ίδια απαίτηση εξέφρασαν η Ένωση Αγροτών τον Ιούλιο, ενώ ήδη από τον Μάρτιο η Ένωση Απελευθέρωσης είχε δημοσιεύσει ένα προσχέδιο συντάγματος, το οποίο τον Αύγουστο κυκλοφόρησε στα γαλλικά. Οι προσπάθειες διάδοσης των συνταγματικών προτάσεων της ρωσικής φιλελεύθερης διανόησης επεκτάθηκαν και στη Γερμανία, η κοινή γνώμη της οποίας, καθώς και ένα σημαντικό τμήμα της ακαδημαϊκής και δημοσιογραφικής διανόησης, αντιμετώπιζε τη Ρωσία ως ένα κράτος επίφοβο, λόγω μεγέθους και γειτονίας, εχθρικό λόγω του ριζικά διαφορετικού («εθνικού») χαρακτήρα του και υπανάπτυκτο ως προς την πολιτική κουλτούρα του (για την οποία δεν φημιζόταν και η αυτοκρατορική Γερμανία με τη σειρά της απέναντι στα κοινοβουλευτικά κράτη). Εντούτοις, μέσα σε αυτό το όχι ιδιαίτερα ευνοϊκό πλαίσιο, αρκετοί Ρώσοι φοιτητές είχαν καταφέρει να οργανώσουν στη Γερμανία χώρους συζητήσεων και εκδηλώσεων, ένας από τους αρχαιότερους των οποίων βρισκόταν στη Χαϊδελβέργη. Ένας από τους Ρώσους φοιτητές στη Χαϊδελβέργη εκείνη την περίοδο, ο οποίος ήταν ενεργό μέλος της Ένωσης Απελευθέρωσης, ήταν ο νομικός Μπογκντάν Κιστιακόβσκι, ο οποίος διατηρούσε, μεταξύ άλλων, επαφές με έναν από τους διευθυντές του Αρχείου για κοινωνική επιστήμη και κοινωνική πολιτική, ενός από τα σημαντικότερα επιστημονικά περιοδικά της περιόδου. Κατά πάσα πιθανότητα, ο Κιστιακόβσκι επέστρεψε την προσοχή στον Γερμανό επιστήμονα για τη σπουδαιότητα του συνταγματικού προσχεδίου, και αυτός με τη σειρά του διατύπωσε την ιδέα να δημοσιευτεί μια παρουσίαση του κειμένου στα γερμανικά. Ο συνομιλητής του Κιστιακόβσκι, ο οποίος είχε εκδηλώσει εξαρχής ζωηρό ενδιαφέρον για τα τεκταινόμενα στη Ρωσία και ανέλαβε να προωθήσει τη δημοσίευση, ήταν ο Max Weber. Ήταν ο κατάλληλος άνθρωπος⁴.

Από την αρχή της ακαδημαϊκής σταδιοδρομίας του ο Max Weber είχε ασχοληθεί διεξοδικά με ζητήματα μεταβολής της αγροτικής οικονομίας, σε ένα ιστορικό εύρος το οποίο περιλάμβανε τους μεγάλους αρχαίους πολιτισμούς, με κορύφωση την ύστερη ρωμαϊκή περίοδο⁵ μέχρι τις σύγχρονες για την εποχή του και πολιτικά οξύτατες συνέπειες της γερμανικής αγροτικής πολιτικής στα ανατολικά του γερμανικού κράτους. Καμία από αυτές τις δέσμες εργασιών (ιδιαίτερα η τελευταία, η οποία περιλάμβανε ρητές πολιτικές τοποθετήσεις απέναντι σε συγκεκριμένους οικονομικούς και πολιτικούς φορείς) δεν περιοριζόταν σε «καθαρά» ιστοριογραφικά ζητήματα, καθώς, για να αναφερθεί η ελάχιστη στοιχειοθέτηση, λάμβαναν ως ρητή αφετηρία της έρευνας το επίπεδο της σύγχρονης κεφαλαιοκρατίας και τις θεμελιώδεις επιπτώσεις της στο πεδίο της αγροτικής παραγωγής. Ο νεαρός Max Weber αποκτά τα θεμέλια της επιστημονικής πορείας του και εξασκεί την αναλυτική και κριτική ικανότητά του σε ζητήματα τα οποία αποτελούν το κεντρικό πλαίσιο πολιτικής της εποχής του – με άλλα λόγια, βλέπει το αντικείμενο του, την μετεξέλιξη των αγροτικών οικονομικών σχέσεων, να ορθώνεται μπροστά στα μάτια του. Οι αναδιαρθρώσεις στην αγροτική οικονομία, χωρώντας αρχικά από την υπέρβαση των εκάστοτε «αυταρκών» αγροτικών σχέσεων με κατεύθυνση την κεφαλαιοκρατικά επικερδή αναδιαμόρφωση της παραγωγής για την εγχώρια ή τη διεθνή αγορά, συμπεριλάμβαναν ζητήματα «κλαδικών» οικονομικών πολιτικών (μεταξύ γαιοκτησίας και βιομηχανίας, ενώ προϊόντος του χρόνου προστέθηκε, ως τρίτος, και το τραπεζικό κεφάλαιο), πληθυσμιακής μεταβολής, τόσο στο κοινωνικό όσο και στο εθνικό επίπεδο, πολιτισμικών επιπτώσεων και, τελικά, καθορισμού της κοινωνικής μορφής, η οποία, υπερσκελίζοντας το όποιο αγροτικό παρελθόν, αναδεικνυόταν ως η μορφή μιας σύγχρονης, αστικοβιομηχανικής κοινωνίας. Για τον Weber «α εμπράγματα αυτοί φορείς αποτελούν μέσα από τη δυναμική (και αντιφατική) αλληλεπίδρασή τους το «έθνος», ένα δεσμευτικό για τους μετέχοντες πλαίσιο ιστορικής αναφοράς, εντός του οποίου ελέγχεται η πραγματοποίηση των ταξικών συμφερόντων. Η ενασχόληση με τη Ρωσία, όμως, η οποία αντιμετώπιζε το ίδιο πλαίσιο προβλημάτων κυρίως αναφορικά με την αγροτική οικονομία της, δεν είχε για τον Weber ως αποκλειστική βάση ένα «επιστημονικό» ενδιαφέρον – πολύ περισσότερο, η επιστημονική παιδεία χρησιμοποιήθηκε στη συγκεκριμένη περίπτωση για να διευρύνει και να εμβαθύνει μια οξυδερκή πολιτική ανάλυση, το βασικό κίνητρο της οποίας, από την πλευρά του Weber, ήταν η αναπόφευκτη γεωπολιτική (με όλες τις αντίστοιχες προεκτάσεις) σχέση μεταξύ των δύο αυτοκρατοριών. Το τσαρικό καθεστώς αποτελούσε για τους μεν συντηρητικούς φορείς της Γερμανίας ένα πρότυπο με το οποίο η γερμανική κρατική εξουσία έπρεπε, εάν όχι να ταυτιστεί, τότε σίγουρα να μιμηθεί, τουλάχιστον ως προς το ύψος της κρατικής διαχείρισης, ενώ για τους φιλελεύθερους κύκλους αποτελούσε, ακριβώς λόγω της γεωγραφικής εγγύτητας, το πιο σκοτεινό και απειλητικό σημείο στον πολιτι-

κό χάρτη. Ήταν λοιπόν ευνόητο, από αυτή την πλευρά, ότι ένας φορέας φιλελεύθερων ιδεών (αλλά και τέως μέλος του συντηρητικού Παγγερμανικού Συνδέσμου) θα ενδιαφερόταν έντονα για την πορεία και το μέλλον της τσαρικής εξουσίας ή, αντιστρόφως, για τις δυνατότητες του φιλελευθερισμού και της δημοκρατίας στη Ρωσία. Εκτός, όμως, από την οικονομία και την πολιτική, η Ρωσία αποτελούσε την ίδια περίοδο, όχι μόνο για τον Weber, αλλά για σημαντικά τμήματα της γερμανικής διανόησης, τόπο ανάδειξης συγκεκριμένων πολιτισμικών και θρησκευτικών στάσεων, οι οποίες υποτίθεται ότι ενσάρκωναν ένα τελευταίο δείγμα γνήσιας μη νεωτερικής (έως και ρητά αντινεωτερικής) ηθικής στάσης και συμπεριφοράς απέναντι στην «ανάξια λόγου» κερδοσκοπική συμπεριφορά της «Δύσης»⁶. Όλες αυτές οι προοπτικές, σε συνδυασμό με το χαρακτήρα ενός ανθρώπου ο οποίος είχε τη συνήθεια να ερευνά όσο το δυνατόν περισσότερες πτυχές ενός αντικειμένου πριν εκφέρει γνώμη –και μάλιστα δημόσια– γι' αυτό, καθώς επίσης το γεγονός ότι ήδη την αρχή του 20ού αιώνα το φαινόμενο μιας κοινωνικής επανάστασης δεν ήταν κάτι που μπορούσε να θεωρείται ότι θα επανακάμψει σύντομα, συνέβαλαν στο ότι ο Weber αποφάσισε να συνοδεύσει το κείμενο του προσχεδίου με κάποιες επεξηγηματικές παραθέσεις αναφορικά με τη ρωσική κατάσταση για το γερμανικό κοινό. Τέλος, μια βαθύτερη πρόθεση η οποία αναδεικνύεται με τη διεξοδική ανάγνωση των βεμπεριανών παρατηρήσεων συνοψίζεται στο κλασικό ρητό: *de te fabula narratur*. Όπως οι παραθέσεις του Tocqueville για τις ΗΠΑ «προσημείωναν» την πολιτική εξέλιξη της Γαλλίας, έτσι και οι παραθέσεις του Weber για τη Ρωσία αποτελούσαν έναν καθρέφτη για την κριτική των αυταρχικών στοιχείων του γερμανικού πολιτεύματος.

Αν και η σύγχρονη εργοβιογραφική έρευνα δεν μπορεί να διαπιστώσει πότε ακριβώς ο Weber αποφάσισε να ασχοληθεί με την έρευνα των ρωσικών συνθηκών, διακόπτοντας τη συγγραφή ορισμένων μεθοδολογικών δοκιμιών (όπως εκείνο ενάντια στον Stammier), είναι σαφές ότι οι παρατηρήσεις του πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της κλασικής εις βάθος ανάλυσης του αντικειμένου, για την οποία ο ίδιος έμαθε τη ρωσική γλώσσα σε λίγες εβδομάδες, ώστε να μπορεί να παρακολουθεί τα τεκταινόμενα μέσα από τις ρωσικές εφημερίδες. Η σύνταξη της παρουσίασης του προσχεδίου ανατέθηκε στο νεαρό Ρώσο φοιτητή Σεργκέι Ζιβάγκο, φίλο του Κιστιακόβσκι, ενώ ο Weber βρισκόταν σε διαρκή επαφή με τον Κιστιακόβσκι για την απόκτηση πληροφοριών και διευκρινίσεων. Η μελέτη για το εν λόγω θέμα συμπεριλάμβανε την αγορά και το δανεισμό πολλών ρωσικών βιβλίων, και επρόκειτο να απασχολήσει τον Weber για το μεγαλύτερο τμήμα του 1906. Εντούτοις, ακριβώς λόγω του επισφαλούς χαρακτήρα των πηγών του, όπως και λόγω των αρχικών προθέσεων να συντάξει απλώς κάποιες «Επιπρόσθετες παρατηρήσεις» στην παρουσίαση του προσχεδίου, ο Weber δεν απέδωσε ποτέ σε αυτές τις εργασίες το χαρακτήρα ενός επιστημονικού έργου. Το αποτέλεσμα δεν ήταν εντούτοις κάποιες

απλές παρατηρήσεις, αλλά δύο πλούσια κείμενα που έφθαναν περίπου τις 350 σελίδες στην αρχική δημοσίευσή τους.

Το πρώτο κείμενο, ως συνοδευτικό της παρουσίασης του προσχεδίου από τον Ζιβάγκο, δημοσιεύθηκε στις 6 Φεβρουαρίου 1906 ως πρώτο τεύχος του 22ου τόμου του *Αρχείου* και έφερε τον τίτλο *Για την κατάσταση της αστικής δημοκρατίας στη Ρωσία*⁷. Το κείμενο αυτό αποτελεί ουσιαστικά μια ανάλυση των κοινωνικοπολιτικών φορέων που είχαν εμπλακεί ποικιλοτρόπως στις κινητοποιήσεις του 1905, με ιδιαίτερη έμφαση στο φιλελευθερισμό που καλλιεργούνταν από τα μέλη των ζέμστβο. Η ανάλυση της ρωσικής κατάστασης με εφελτήριο τα φιλελεύθερα αιτήματα της ρωσικής διανόησης δεν αποτελεί για τον Weber απλή ιστορική συγκυρία, αλλά ένα αφετηριακό πλαίσιο ανάλυσης, το οποίο συνοψίζει τις δυνατότητες του ιστορικού ορίζοντα. Μέσα από αυτό το αίτημα ανασυγκροτούνται οι θέσεις των υπόλοιπων φορέων – συντηρητικές δυνάμεις, γραφειοκρατία, Εκκλησία, αγροτικός κόσμος και λοιποί πολιτικοί φορείς. Η συνολική παράθεση αποτελεί ένα είδος ελέγχου της ιστορικής ωριμότητας ή της οπισθοδρόμησης της αντίστοιχης κοινωνίας αναφορικά με τη δυνατότητα της «αξιακής» εισόδου στο νεωτερικό κόσμο, κάτι για το οποίο η Ρωσία φαίνεται να έχει φθίνουσες δυνατότητες δια της επιφανειακής μεταρρυθμιστικής οδού: «Μία χώρα, η οποία μόλις πριν από έναν αιώνα αναδείκνυε στους πιο “εθνικούς” θεσμούς της έντονες ομοιότητες με τη μοναρχία του Διοκλητιανού, δεν μπορεί όντως να αναλάβει καμία “ιστορικά” προανατολισμένη “μεταρρύθμιση” η οποία παράλληλα να είναι βιώσιμη» (LBDR 110). Η συνολική παράθεση διέπεται από μια αντίληψη «πλήρωσης» του ιστορικού χρόνου και άκρως πολιτικής επίγνωσης για την εκμετάλλευση της «στιγμής» που προσέφεραν οι τσαρικές υποχωρήσεις. Η δε εκτίμηση της παρούσας ιστορικής συγκυρίας – η οποία αποσκοπεί να ενημερώσει (και ταυτόχρονα να παιδεύσει) πολιτικά το γερμανικό κοινό – βαίνει από την αρχική ανάδειξη του «προτιμητέου» συλλογικού υποκειμένου, το οποίο για τον Weber υπάρχει μέσα στην οργάνωση των ζέμστβο, με τρόπο ο οποίος ξυπνά παλιές μεν, αλλά διαρκώς επίκαιρες μνήμες στη Γερμανία της εποχής: «Βρίσκουμε, λοιπόν, στα συνέδρια των ζέμστβο, δίπλα στους φιλελεύθερους μεγαλογαιοκτήμονες, τον ανθό της ρωσικής ακαδημαϊκής διανόησης και της πολιτικής δημοσιογραφίας, στο βαθμό που είναι φιλελεύθερη, ο δε τρόπος σύνθεσης των συνεδρίων θυμίζει, εφόσον είναι δυνατές τέτοιες συγκρίσεις, περισσότερο το προκαταρκτικό κοινοβούλιο του 1848 και την Εθνοσυνέλευση της Φραγκφούρτης – όχι του Βερολίνου» (LBDR 104-105). Ουσιαστικά επαναλαμβάνεται εδώ ένα πρότυπο ανάλυσης της ιστορικότητας, το οποίο απαντά και σε κείμενα του Marx: η επανάκαμψη μιας ιστορικής ευκαιρίας φωτίζει τις δυνατότητες του παρόντος ωθώντας ταυτόχρονα, κατ' ανάγκη, στην απόδοση νέου «ερμηνευτικού» νόηματος στην παρελθούσα επιτέλεση (ή αποτυχία) του εν λόγω ενεργήματος. Θα μπορούσε να υποτεθεί – με τρόπο ο οποίος δεν διατυπώνεται ρητά στα εν

λόγω κείμενα του Weber, αλλά θα εκφραστεί με δριμύτητα, όταν θα σημάνει η ώρα για την πολιτική αλλαγή στη Γερμανία προς το τέλος του Α Παγκοσμίου Πολέμου— ότι η επίτευξη των φιλελεύθερων στόχων στη Ρωσία, θα αποτελέσει ένα ιστορικό καθρέφτη (ή ακόμη καλύτερα, ένα μοχλό) για την προώθηση του φιλελεύθερου-δημοκρατικού αιτήματος και στη Γερμανία.

Για την ώρα, όμως, το αίτημα αυτό όχι μόνο φαίνεται να μένει μετέωρο, αλλά ο έλεγχός του από τον Weber στο υπόβαθρο της παρούσας συγκυρίας αποκαλύπτει περισσότερες εμπράγματα ανασχές του φιλελεύθερου ιδεώδους, παρά κάποια προωθητικά στοιχεία του. Εν πρώτοις, η φιλελεύθερη απαίτηση για την εισαγωγή ενός ίσου εκλογικού δικαιώματος δεν εγγυάται πλέον και τη διατήρηση του αστικοφιλελεύθερου ιδεώδους, καθώς αυτό παρουσιάζεται ως ασύμβατο με τις ταξικές απαιτήσεις του προλεταριάτου. «Η αντίθεση των οικονομικών συμφερόντων και ο ταξικός χαρακτήρας του προλεταριάτου αποτελούν μια πέδη για τις ειδικά αστικές μεταρρυθμίσεις: αυτό είναι το πεπρωμένο της εργασίας τους τόσο εδώ όσο και παντού» (LBDR 117). Οι πάλαι ποτέ αστικές πολιτικές απαιτήσεις βρίσκουν σταδιακά ορισμένα όρια στην οικονομική άρθρωση του σύγχρονου κόσμου, πράγμα το οποίο εντείνεται, άλλωστε, από την ύπαρξη πολιτικών φορέων, όπως το σοσιαλδημοκρατικό και το σοσιαλεπαναστατικό κόμμα. Ο Weber σχολιάζει τη στάση αυτών των ριζοσπαστικών πολιτικών φορέων, ιδιαίτερα τις μεταξύ τους αντιπαραθέσεις, με καυστικές εκφράσεις οι οποίες αντλούν υλικό και από αναλογίες με τη θρησκευτική ιστορία των υστερομεσαιωνικών σεκτών: η διαμάχη μεταξύ των διάφορων τμημάτων της επαναστατικής και μαρξιστικής διανόησης παραλληλίζεται με τη συμπεριφορά των καλβινιστών, οι οποίοι δεν καταδίωκαν με τόση ζέση τους καθολικούς ή τους Βαπτιστές, όσο τους Αρμινιανούς που είχαν αναπτυχθεί μαζί τους σε κοινό δογματικό τόπο· «αυτό είναι: οι σεκταριστές είναι παπάδες» (LBDR 173). Σε ένα άλλο σημείο, σχολιάζοντας τις επαναστατικές προτάσεις για την μελλοντική συγκρότηση της αγροτικής οικονομίας στη Ρωσία προβαίνει στην εξής διαπίστωση: «Το κοινό στοιχείο τέτοιων “ρομαντικών” κατευθύνσεων είναι ακριβώς ότι θέλουν να αγωνιστούν ενάντια στην κεφαλαιοκρατία χωρίς να έχουν καταλάβει θεωρητικά στην ουσία της. Γι’ αυτό και η κεφαλαιοκρατία μπαίνει πίσω από τις πλάτες τους στο στρατόπεδό τους, ενώ αυτές χτυπιούνται εκεί έξω με ανεμόμυλους. Για την πληροφόρησή τους ως προς την ουσία της κεφαλαιοκρατίας έχουν στην καλύτερη περίπτωση διαβάσει τον Marx και τον έχουν κατανοήσει ανεπαρκώς, μια και τον ξεφύλλιζαν πάντα με το διαρκές ερώτημα για το “ηθικό δί-δαγμα της ιστορίας”» (LBDR 217). Η κριτική αυτή δεν θα έπρεπε να ερμηνευθεί—όπως ερμηνεύθηκε ευχαρίστως σε διάφορες παραλλαγές της από πλείστους συγγραφείς της ψυχροπολεμικής περιόδου— ως μία κατά κύριο λόγο μετωπική σύγκρουση με τον «μαρξισμό» από την πλευρά ενός αστού θεωρητικού. Σαφώς, αυτή η δυναμική υπάρχει, και το κείμενο του Weber δεν είναι διόλου φειδωλό σε πα-

ρόμοιους χαρακτηρισμούς για τη ρωσική επαναστατική διανόηση. Η βάση της κριτικής όμως δεν είναι, ούτε καν εδώ, σε ένα «δημοσιογραφικό» κείμενο, η «κοσμοθεωρητική» αντιπαράθεση, αλλά ο έλεγχος των πολιτικών αιτημάτων από την πλευρά της ανάλυσης της παρούσας κατάστασης και των πρακτικών δυνατοτήτων της· πρόκειται ουσιαστικά για μια κανονιστική μεν (όπως αναφέρθηκε, υπέρ των αιτημάτων του φιλελευθερισμού των ζέμστβο), αλλά ρεαλιστικά μετριασμένη αντιμετώπιση της ιστορικής συγκυρίας. Ο στόχος δεν είναι η επανάσταση, όπως την ίδια περίοδο την επιδιώκουν ο Λένιν και ο Τρότσκι αναφορικά με τους ίδιους κοινωνικούς φορείς, ιδιαίτερα με τους εργάτες και τους αγρότες (πρβλ. Kingston-Mann 1979)⁸, αλλά η κατ' αρχήν πολιτική μεταβολή της ρωσικής κοινωνίας υπό την αιγίδα δημοκρατικών-φιλελεύθερων ιδεωδών, τα οποία συμπυκνώνονται στο αίτημα σύγκλησης μιας εθνοσυνέλευσης.

Εκτός, όμως, από τις ρητές ριζοσπαστικές στάσεις οι οποίες διατυπώνονται από τα επαναστατικά κόμματα της Ρωσίας, και πέρα από τις κινητοποιήσεις των ρητά εργατικών φορέων (πρβλ. ενδεικτικά επ' αυτού Reichman 1988), ο Weber ανακαλύπτει ορισμένους κύριους παράγοντες ανάσχεσης του φιλελεύθερου αιτήματος στην εθνοτική σύνθεση της ρωσικής αυτοκρατορίας αφενός και στην ιδιαίτερη δομή της αγροτικής οικονομίας αφετέρου. Η κρίση που είχε ξεσπάσει στη Ρωσία με την κατάρτηξη του πολέμου δεν είχε προκαλέσει απλώς την κινητοποίηση ταξικών συμφερόντων, αλλά σε πολλές περιπτώσεις είχε προκαλέσει πογκρόμ και διώξεις ενάντια σε εθνοτικές μειονότητες οι οποίες, εδώ όπως και αλλού, καλούνταν να παίξουν το ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου. Στη Ρωσία οι εθνοτικές ομάδες που υπέφεραν περισσότερο ήταν οι Εβραίοι και οι Πολωνοί. Οι κινητοποιήσεις ενάντια σε αυτές τις ομάδες σε διάφορες πόλεις της χώρας συνδυάζονταν συχνά, ενίοτε την ίδια ημέρα, με ρητές πολιτικές κινητοποιήσεις με σοσιαλιστικό περιεχόμενο ενάντια στις τσαρικές αρχές (πρβλ. τη γλαφυρή παράθεση για την πόλη της Ούφα από τον Steinwedel 2000). Σύμφωνα δε με ευρήματα της σύγχρονης έρευνας, τα οποία ο Weber δεν μπορούσε να γνωρίζει –αν και δεν θα τον εξέπλητταν– αρκετά τέτοια αιματηρά πογκρόμ, κυρίως ενάντια σε Εβραίους, είχαν οργανωθεί από συντηρητικές δυνάμεις για να προκαλέσουν αντιπερισπασμό και σύγχυση στις ριζοσπαστικές κινητοποιήσεις (πρβλ. την έρευνα του Weinberg, 1987, για τα συμβάντα στην Οδησό). Ο εικοστός αιώνας επρόκειτο να ξαναδεί αυτούς τους χειρισμούς σε διάφορα μέρη του πλανήτη. Για τον Weber, το ζήτημα των εθνотήτων στην συγκεκριμένη περίπτωση, με αφαίρεση των σημαντικών κοινωνικών προκείμενων, οι οποίες εντούτοις διατρέχουν οριζοντίως τις εθνοτικές διαιρέσεις, συνοψίζεται στο γλωσσικό ζήτημα (LBDR 136-137). Η πρόταση του προσχεδίου συντάγματος, όπως επισημαίνει ο Weber, είναι ότι η ρωσική γλώσσα πρέπει οπωσδήποτε να παραμείνει η γλώσσα του κράτους για τη διοίκηση και το στρατό, αλλά στο εκάστοτε σχολείο θα πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα να χρησιμοποιείται για το μάθημα (όχι απλά να

διδάσκεται) η μητρική γλώσσα, ενώ στην ανώτατη εκπαίδευση θα πρέπει να υπάρχουν παράλληλες γλωσσικές τάξεις για τις εθνοτικές μειονότητες.

Αναφορικά με τη θέση της ορθόδοξης Εκκλησίας απέναντι στα αιτήματα του φιλελευθερισμού ο Weber, ο οποίος εκείνη την περίοδο έχει μόλις ολοκληρώσει τη μελέτη του για την προτεσταντική ηθική και τη σχέση της με τη γένεση του «πνεύματος» της κεφαλαιοκρατίας, σημειώνει την αδυναμία της ρωσικής Εκκλησίας να αποτελέσει, λόγω της δομής της, ένα φορέα ανάσχεσης στο αστυνομικό κράτος του τσαρισμού (LBDR 155), και ακολούθως την βασική αδυναμία της να συμπαραταχθεί με το φιλελευθερισμό: «Η δημαγωγία στην εξομολόγηση και στην ποιμαντική, σε τόπους προσκυνήματος και σε λιτανείες, σε οικονομικούς συνεταιρισμούς και σε συλλόγους είναι σήμερα, άλλωστε, το ιδιαίτερα επιτυχέστερο πεδίο δράσης των σύγχρονων απολυταρχικών Εκκλησιών. Ο κατά πολύ συνοπτικότερος τρόπος εξομολόγησης, ο οποίος στερείται κάθε περιπτωσιολογίας και επίσης κάθε ιδιαίτερη διερεύνηση της συνείδησης, θυμίζοντας περισσότερο τον παλαιολουθηρανικό τρόπο εξομολόγησης, ο οποίος συναρτάται με την απουσία της αγαμίας, [επίσης] η απουσία μιας ενιαίας αυταρχικής εξουσίας απονομής δικαιοσύνης με θρησκευτικό χαρακτήρα, όπως είναι στον Παπισμό, προπάντων δε η απουσία ενός σώματος μοναχών, το οποίο να ήταν ικανό για δράση εντός του "κόσμου", όπως και η απουσία των μοναχικών ταγμάτων με τον εξορθολογισμό της ασκητικής που καλλιεργούν, δυσχεραίνουν αναμφισβήτητα για την ορθόδοξη Εκκλησία τον αγώνα με το φιλελευθερισμό. Όπως και να έχει όμως: ο τσάρος δεν θα μπορούσε πιθανόν να κάνει τίποτε καλύτερο προς όφελος της ενίσχυσης της εξουσίας του, ιδιαίτερα εάν επίκειται πραγματικά μια περίοδος ενός φιλελεύθερου καθεστώτος, από το να απελευθερώσει την Εκκλησία από την υπαλληλική εξουσία και να την επιστρέψει στον Πατριάρχη» (LBDR 162-163).

Εκτός από τις δυνάμεις της τσαρικής γραφειοκρατίας και της Εκκλησίας, ο Weber εντοπίζει μία από τις σημαντικότερες δυσχέρειες στην εξάπλωση του φιλελευθερισμού στην ιδιαίτερη «κοινοκτημονική» δομή της ρωσικής υπαίθρου. Στρεφόμενος σε μια διεξοδική ανάλυση της ρωσικής αγροτικής εδαφικής κοινότητας (μυρ), συμπεραίνει ότι θα διαχωριστεί ο οικονομικός από το διοικητικό χαρακτήρα της (LBDR 200), ενώ η διεξοδική ανακατασκευή των αγροτικών προγραμμάτων που έχουν διατυπώσει διάφοροι ριζοσπαστικοί φορείς καταλήγει σε αρνητικά αποτελέσματα: σύμφωνα με τις παραθέσεις του Weber, αρκετά ριζοσπαστικά αιτήματα για την αγροτική οικονομία, όπως εκείνα των Νεο-Λαϊκιστών, χαρακτηρίζονται από ασάφεια αναφορικά με την κατεύθυνσή τους στον ιστορικό ορίζοντα (καθώς αντλούν ιδεώδη από το παρελθόν της αγροτικής οικονομίας) και από σύγχυση αναφορικά με τις απαιτήσεις και τις δυνατότητες της κεφαλαιοκρατικής οικονομίας. Το συμπέρασμα αυτό ελέγχεται στο πλαίσιο του συσχετισμού της αγροτικής παραγωγής με την προμήθηση των πόλεων, με τις πληθυσμιακές συνέπειες αυτού

του συσχετισμού και, κυρίως, με την αναδιάρθρωση του σκοπού της παραγωγής, καθώς η εντατικοποίηση της αγροτικής παραγωγής με βάση την επικέρδεια συνεπάγεται μείωση του αγροτικού πληθυσμού, άρα και αφανισμό του κοινωνικού στρώματος το οποίο θέλουν να διατηρήσουν οι εν λόγω επαναστατικές προτάσεις (LBDR 215-217). Για τον Weber, η ιδιομορφία της κεφαλαιοκρατικής εξέλιξης στη Ρωσία, σε συνδυασμό με τη συμπύκνωση των ετερογενών συμφερόντων και την «καθυστερημένη» δομή της αγροτικής παραγωγής, συνίσταται στο ότι η επέκτασή της δύναται να επιφέρει, ως αντίδραση, μια όξυνση του αιτήματος για τον «αρχαϊκό αγροτικό κομμουνισμό» (LBDR 230), όπως άλλωστε η στάση των αγροτικών στρωμάτων στις νεωτερικές επαναστάσεις δεν αφήνει και πολλές ελπίδες για την από πλευράς τους διαρκή στήριξη των φιλελεύθερων αιτημάτων (κάτι το οποίο επιβεβαιώνεται για την κατάσταση του 1905 από τη σύγχρονη έρευνα: πρβλ. τις λεπτομερείς παραθέσεις του Verner 1995): «Στις ευρωπαϊκές επαναστάσεις της νεωτερικότητας, οι αγρότες κυμάνθηκαν γενικά από τον ακρότερο δυνατό ριζοσπαστισμό μέχρι την απάθεια ή μάλιστα και την πολιτική αντίδραση, από τη στιγμή που είχαν ικανοποιηθεί οι άμεσα οικονομικές απαιτήσεις τους. Δεν υπόκειται πραγματικά σε καμία αμφιβολία ότι, εάν ένα ολοκληρωμένο ή ημιτελές πραξικόπημα της [τσαρικής] αυτοκρατίας μπόυκωνε με γη το στόμα των αγροτών ή εάν οι ίδιοι, μέσα στην αναρχία, έπαιρναν τη γη, και εν τέλει, με τον ένα ή άλλο τρόπο την κρατούσαν, τότε για τη μεγάλη μάζα τους θα ήταν λυμένα όλα τα υπόλοιπα προβλήματα και το ενδιαφέρον τους για την μορφή της κυβέρνησης θα είχε σβήσει» (LBDR 248). Μέσα από την προοπτική αυτή τα αιτήματα του ζέμστβο-φιλελευθερισμού αποκτούν μια τραγικότητα, την οποία δεν θα παραλείψει να επισημάνει ο Weber σε διάφορα μέρη των κειμένων του. Η «καθυστερημένη» ανόρθωση των φιλελεύθερων πολιτικών αξιών ωθεί αφενός στην αναζωογόνηση παραδοσιακών ιδεών αγροτικής προέλευσης, οι οποίες σκοπεύουν είτε να μονοπωλήσουν τον ιστορικό ορίζοντα είτε διέπονται από αδιαφορία για την πολιτική μορφή του, ενώ αφετέρου η ανάδειξη του μάχιμου προλεταριάτου ως εκλογικού υποκειμένου προδιαγράφει την άρση αυτών των φιλελεύθερων φορέων. Συντήρηση, μεταρρύθμιση και επανάσταση συνυπάρχουν σε ένα πλαίσιο κρίσης στο οποίο –όπως πάντα– θα επικρατήσει μόνο μία λύση. Στην παράθεση του Weber συνδυάζονται στιγμές δυνατότητας της πραγματοποίησης συγκεκριμένων ιδεωδών, η ωριμότητα των οποίων ελέγχεται σε συνάρτηση με την εκδίπλωση του νεωτερικού χρόνου στο πλαίσιο της κεφαλαιοκρατίας, ένα πλαίσιο το οποίο, ρητά, γενικεύει αντιφάσεις οι οποίες πηγάζουν, κυρίως, από την οικονομική δομή και ωθούν σε επανοριοθέτηση όλων των υπόλοιπων «πολιτισμικών» περιεχομένων. Δεν είναι τυχαίο ότι η προοπτική αυτή, της ταυτόχρονης ανάδειξης κάποιων αξιών μαζί με τους εμπράγματους φορείς ανασχέσής τους σε ένα στάδιο κρίσιμης αναδίπλωσης του νεωτερικού χρόνου, χρησιμεύει για τον Weber ως κριτικό εφαλτήριο για την αντιμετώπιση του

ιστορικού μέλλοντος όχι από τους Ρώσους αλλά από τους συμπολίτες του Γερμανούς: «Οι οδοί των Ρώσων φιλελεύθερων δημοκρατών για κοινωνική μεταρρύθμιση είναι γεμάτοι αυταπάρηση. Δεν έχουν άλλη επιλογή – τόσο σύμφωνα με την δική τους αντίληψη καθήκοντος όσο και σύμφωνα με στοχασμούς που καθορίζονται από την δημαγωγική συμπεριφορά του παλαιού καθεστώτος – παρά να απαιτούν άνευ όρων το γενικό και ίσο εκλογικό δικαίωμα. Εντούτοις, οι δικές τους ιδέες θα μπορούσαν, πιθανόν, να καταλήξουν σε θέση πολιτικής επιρροής μόνο με μια εκλογική διαδικασία η οποία θα προσομοίαζε με το [κλιμακωτό· Θ.Γ.] εκλογικό δικαίωμα των ζέμστρο. Πρέπει, σύμφωνα με το καθήκον τους, να εκπροσωπούν μια αγροτική μεταρρύθμιση η οποία, κατά πάσα πιθανότητα, δεν θα ενισχύσει ως οικονομική πρακτική όσο και ως οικονομική άποψη των μαζών ένα σοσιαλισμό με οικονομικο-τεχνικά “προοδευτικό” και βουλευσιαρχικό χαρακτήρα, αλλά θα ενισχύσει τερατωδώς τον αρχαϊστικό κομμουνισμό των αγροτών – όχι την οικονομική επιλογή των αποδοτικότερων, με την “επιχειρηματική” έννοια, αλλά την “ηθική” εξίσωση των βιοτικών πιθανοτήτων – και συνεπώς, θα πρέπει να επιβραδύνει την εξέλιξη της δυτικοευρωπαϊκής ατομιστικής κουλτούρας, η οποία εντούτοις, σύμφωνα με τις απόψεις των περισσότερων από αυτούς είναι αναπόφευκτη. Ένα τέτοιο κίνημα μόνο με συμπόνια μπορεί να το αντιμετωπίζει ο τύπος εκείνος του “χορτάτου” Γερμανού, για τον οποίο είναι ανυπόφορο να μην είναι πάντα με την εκάστοτε “επικρατούσα παράταξη”, με το στήθος φουσκωμένο από την υπεροπτική συνείδηση της ποιότητάς του ως Realpolitiker⁹» (LBDR 252-253) – ενίοτε ο αναγνώστης έχει την εντύπωση ότι διαβάζει αποσπάσματα από μια ιστορικά αναθεωρημένη έκδοση της Γερμανικής ιδεολογίας.

Οι καταστάσεις στη Ρωσία, και ειδικά οι προσπάθειες εφαρμογής φιλελεύθερων πολιτικών μέτρων, οι οποίες και αποτελούν για τον Weber τόσο την αφετηρία όσο και το κριτήριο ανάλυσης των τεκταινόμενων, ωθούν τον Γερμανό συγγραφέα σε διαπιστώσεις αναφορικά με τη βιωσιμότητα των κλασικών φιλελεύθερων ιδεών σε μια περίοδο η οποία δεν συμμερίζεται πλέον αβίαστα, εκ των πραγμάτων, τα αξιώματα της πρώιμης, επαναστατικής νεωτερικότητας. Η αντίληψη των ατομικών δικαιωμάτων ελέγχεται σε αυτή την περίπτωση όχι ως προς την κανονιστική λυσιτέλειά της, αλλά ως τους «υλικούς» και «ιδεατούς» λόγους της ισχύος τους, λόγοι οι οποίοι φαίνονται να εκλείπουν στη Ρωσία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έχουν διατηρηθεί αμείωτοι σε άλλες χώρες. Υπό αυτή την προοπτική, ωθείται σε κάποιες ενδιαφέρουσες, μέχρι σήμερα, διαπιστώσεις για την αξιακή συγκρότηση της νεωτερικότητας: «Ο πολιτικός “ατομισμός” των δυτικοευρωπαϊκών “ανθρωπίνων δικαιωμάτων”, όπως, για παράδειγμα, τον εκπροσωπούσε με συνέπεια την εποχή του ο Στράουβ, και στο βαθμό που ήταν “ιδεατά” καθορισμένος, γεννήθηκε αφενός από θρησκευτικές πεποιθήσεις, οι οποίες απέρριπταν τις ανθρώπινες πολιτικές αρχές ως αντικείμενη στο Θεό αποθέωση του δημιουργήματος – πεποιθήσεις

στις οποίες η σύγχρονη μορφή του “Διαφωτισμού” δεν επιτρέπει την ανάδειξη τους ως μαζικό φαινόμενο· αφετέρου δε, ήταν προϊόν μιας αισιόδοξης πίστης στη φυσική αρμονία των συμφερόντων των ελεύθερων ατόμων, μια πίστη η οποία έχει καταστραφεί δια παντός από τη σύγχρονη κεφαλαιοκρατία. Αυτά τα εξελικτικά στάδια δεν μπορούν, λοιπόν, να επαναληφθούν για τη σύγχρονη Ρωσία, ήδη για “ιδεατούς” λόγους: ο ειδικά αστικός ατομισμός έχει ήδη ξεπεραστεί εντός των ιδίων των τάξεων της “μόρφωσης και της ιδιοκτησίας”, και σίγουρα δεν θα μπορέσει να κατακτήσει την “μικροαστική τάξη”. Και, εντέλει, ερωτάται αναφορικά με τις “μάζες”, στα χέρια των οποίων θα αποθέσει τη δύναμη το γενικό εκλογικό δικαίωμα, πού θα βρεθεί η παρόρμηση για τη συμμετοχή σε ένα κίνημα που ξεπερνά τις καθαρά υλικές απαιτήσεις, όπως αυτό που έχει γεννηθεί από πολιτικούς αστικο-δημοκρατικής χροιάς με το πρόγραμμα της “Ενώσης Απελευθέρωσης”: 1. εγγυημένα δικαιώματα ελευθερίας του ατόμου, 2. συνταγματικό κράτος δικαίου στη βάση του “τετραμελούς” εκλογικού δικαιώματος, 3. κοινωνική μεταρρύθμιση σύμφωνα με δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα, 4. αγροτική μεταρρύθμιση» (LBDR 164-165). Φαίνεται ότι το πλαίσιο πραγμάτωσης των φιλελεύθερων ιδεωδών είναι αυτό που εγγυάται και την άρση τους.

Αφού ο Weber καταλήγει να σχολιάσει τις λιγοστές πιθανότητες επικράτησης της φιλελεύθερης δημοκρατίας στη Ρωσία, ωθείται στις εξής, σπάνιες για το συνολικό έργο του, παρατηρήσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να λάβουν τη θέση ενός προσωπικού «μανιφέστου», ενώ παράλληλα διατηρούν τις «υποδοχές» για αντίστοιχες παραθέσεις στα καθαρά επιστημονικά (δηλαδή: «αξιολογικά ελεύθερα») κείμενά του. Πολύ περισσότερο, καθώς εδώ συμπεριλαμβάνεται μια σπάνια συνοπτική παράθεση για τις γενετικές στιγμές της σύγχρονης κεφαλαιοκρατίας. Για το λόγο αυτό –και επίσης επειδή δεν έχουν σχολιαστεί παρά ελάχιστα στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία¹⁰ και καθόλου στην Ελλάδα– παρατίθενται εδώ χωρίς περικοπές: ο αναγνώστης ας έχει υπόψη ότι η διαρκής, σχεδόν νευρωτική, χρήση των εισαγωγικών σηματοδοτεί την προσπάθεια αποστασιοποίησης, την ίδια στιγμή που ο συγγραφέας, όπως γίνεται αμέσως σαφές, λαμβάνει συγκεκριμένη «αξιακή» θέση: «Ενόψει όλων αυτών, μπορούν να ηρεμήσουν επιτέλους όλοι εκείνοι οι οποίοι ζουν με τον διαρκή φόβο ότι ενδέχεται στο μέλλον να υπάρχει πάρα πολλή “δημοκρατία” και “ατομισμός” στον κόσμο και ελάχιστη “αυθεντία”, “αριστοκρατία” και “υπόληψη του αξιώματος” ή παρόμοια πράγματα: υπάρχει υπερεπαρκής μέριμνα για το ότι τα δέντρα του δημοκρατικού ατομισμού δεν αναπτύσσονται μέχρι τον ουρανό. Σύμφωνα με κάθε εμπειρία, η “ιστορία” γεννά αδυσώπητα εκ νέου “αριστοκρατίες” και “αυθεντίες”, στις οποίες μπορεί να στηριχτεί όποιος το θεωρεί αναγκαίο για τον εαυτό του ή – για το “λαό”. Εάν επρόκειτο μόνο για τους “υλικούς” όρους και τους συσχετισμούς συμφερόντων που “δημιουργούνται” άμεσα ή έμμεσα από αυτούς, τότε κάθε νηφάλια παρατήρηση θα έπρεπε να συμπεράνει

ότι όλες οι οικονομικές ενδείξεις δείχνουν [σήμερα] στην κατεύθυνση της αυξάνουσας “ανελευθερίας”. Είναι γελοιωδέστατο να αποδίδει κανείς στην σύγχρονη αναπτυγμένη κεφαλαιοκρατία [Hochkapitalismus] –αυτό το “αναπόφευκτο στοιχείο” της οικονομικής εξέλιξης μας– όπως εισάγεται τώρα στη Ρωσία και υπάρχει στην Αμερική, κάποια εκλεκτική συγγένεια με τη “δημοκρατία”, ή μάλιστα με την “ελευθερία” (με οποιαδήποτε έννοια του όρου), ενώ το ερώτημα μπορεί να έχει μόνο την εξής διατύπωση: πώς είναι εν γένει “δυνατά” επί μακρόν όλα αυτά τα πράγματα υπό την κυριαρχία της πρώτης; Είναι όντως δυνατά μόνο εκεί, όπου υποβασάζονται διαρκώς από την αποφασιστική βούληση ενός έθνους να μην αφεθεί να κυβερνηθεί σαν ένα κοπάδι πρόβατα. “Ενάντια στο ρεύμα” των υλικών συσχετισμών, είμαστε “ατομιστές” και οπαδοί των “δημοκρατικών” θεσμών. Όποιος θέλει να είναι ανεμοδούρα μιας “εξελικτικής τάσης”, ας εγκαταλείψει αυτά τα παλιομοδίτικα ιδεώδη όσο το δυνατόν πιο γρήγορα. Η ιστορική γέννηση της σύγχρονης “ελευθερίας” είχε ως προϋπόθεση κάποιους μοναδικούς και ανεπανάληπτους συσχετισμούς. Ας απαριθμήσουμε τους σημαντικότερους: Εν πρώτοις την υπερπόντια επέκταση: στους στρατούς του Cromwell, στη γαλλική Συντακτική Εθνοσυνέλευση, στον συνολικό οικονομικό βίο μας πνέει, ακόμη και σήμερα, αυτός ο υπερπόντιος άνεμος: αλλά πλέον δεν υπάρχει προς διάθεση κανένα νέο τμήμα της υφελίου το κέντρο βάρους του πληθυσμού του δυτικού πολιτισμού, όπως κάποτε στην ύστερη αρχαιότητα, εξαπλώνεται σε μεγάλες περιοχές της ενδοχώρας, στις μονότονες και ευνοϊκές για σχηματοποίηση επιφάνειες τους, αφενός της βορειοαμερικανικής ηπείρου και αφετέρου της Ρωσίας. Δεύτερον, [ένας σημαντικός συσχετισμός ήταν] η ιδιομορφία της οικονομικής και κοινωνικής δομής της “πρώιμης κεφαλαιοκρατικής” περιόδου στη δυτική Ευρώπη, και τρίτον η κατάκτηση του βίου από την επιστήμη, η “προς εαυτό έλευση του πνεύματος” [Hegel]: αλλά η ορθολογική διαμόρφωση του εξωτερικού βίου, αναμφισβήτητα μετά από την ολόθρευσή αναρίθμητων “αξιών”, έχει επιτελέσει σήμερα, τουλάχιστον “κατ’ αρχήν” το έργο της: η οικουμενική επίδρασή της είναι η ομοιομορφοποίηση του εξωτερικού βιοτικού ύφους στη βάση της “standardization” της παραγωγής, υπό τους σημερινούς όρους του “επιχειρηματικού” βίου και “η επιστήμη”, καθαρά ως τέτοια, δεν δημιουργεί σήμερα πλέον καμία “οικουμενικότητα της προσωπικότητας”. Τέλος [ένας άλλος συσχετισμός]: ορισμένες ιδεώδεις αξιακές παραστάσεις, αναπτυγμένες μέσα από την συγκεκριμένη ιστορική ιδιομορφία ενός συγκεκριμένου θρησκευτικού κύσμου ιδεών, και συνεπιδρώσες με αναρίθμητους, επίσης άκρως ιδιόμορφους πολιτικούς συσχετισμούς [καθώς] και με εκείνες τις υλικές προϋποθέσεις, διαμόρφωσαν την “ηθική” ιδιομορφία και τις “πολιτισμικές αξίες” του σύγχρονου ανθρώπου. Αρκεί να διατυπωθεί το ερώτημα εάν μια κάποια υλική εξέλιξη, ή ακόμη η σύγχρονη αναπτυγμένη κεφαλαιοκρατική εξέλιξη, θα μπορούσε ως τέτοια να διατηρήσει, ή μάλιστα να δημιουργήσει εκ νέου, αυτούς τους μοναδικούς ιστορικούς όρους,

για να γνωρίσει κανείς την απάντηση. Και δεν υπάρχει ούτε σκιά πιθανότητας ότι η οικονομική “κοινωνικοποίηση” ως τέτοια κρύβει στους κόλπους της την εξέλιξη [κάποιων] εσωτερικά “ελεύθερων” προσωπικοτήτων ή “φιλάλληλων” ιδεωδών. Μήπως βρίσκουμε κάποια σπέρματα από κάτι παρόμοιο σε εκείνους οι οποίοι, σύμφωνα με την άποψή τους, οδηγούνται από την “υλική εξέλιξη” στην αναπόφευκτη νίκη; Οι μάζες γυμνάζονται με μια πνευματική παρέλαση από την “ορθή” σοσιαλδημοκρατία, η οποία τις στρέφει αντί στον επέκεινα Παράδεισο (ο οποίος, στην περίπτωση του Πουριτανισμού, προσέφερε επίσης σαφώς αξιοσέβαστες υπηρεσίες στην εντεύθεν “ελευθερία”), στον εντεύθεν Παράδεισο – και τον καθιστά, έτσι, ένα είδος εμβολίου ευλογίας ενάντια στους φορείς συμφερόντων της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων. Συνηθίζει τους οικότροφούς της στην υποταγή σε δόγματα και σε κομματικές αυθεντίες, σε θεάματα ανεπιτυχών μαζικών απεργιών και στην άπραγη απόλαυση εκείνης της απονευρωμένης εξοργισμένης κραυγής των προσοδευματούχων δημοσιογράφων της, η οποία στα μάτια των αντιπάλων της είναι εξίσου άκακη όσο και τελικά γελοία – δηλαδή τους συνηθίζει στην “απόλαυση ενός υστερικού αισθήματος”, η οποία υποκαθιστά και απωθεί την οικονομική και πολιτική σκέψη και πράξη. Σε αυτό το στείο έδαφος, όταν έχει παρέλθει η “εσχατολογική” περίοδος του κινήματος και όταν η μια γενιά μετά την άλλη θα έχει ματαιώς κρύψει τη γροθιά της στην τσέπη ή θα έχει τρίξει τα δόντια της κοιτάζοντας τον ουρανό, μπορεί να αναπτυχθεί μόνο πνευματική βραδύνοια. Εντούτοις, ο χρόνος πιέζει “εργάζεσθαι... έως ημέρα εστίν”¹¹. Ότι δεν μπορεί σήμερα, στη διάρκεια των επόμενων γενεών και όσο διαρκεί αδιάρρηκτη η οικονομική και πνευματική “επανάσταση”, η πολυπεριφρονημένη “αναρχία” της παραγωγής και ο εξίσου περιφρονημένος “υποκειμενισμός”, να κερδηθεί με την μορφή των “αναπαλλοτρίωτων” δικαιωμάτων της προσωπικότητας και της ελευθερίας για το άτομο των μεγάλων μαζών, το οποίο είναι αναγκασμένο μέσω των προαναφερθέντων παραγόντων, και μόνο μέσω αυτών, να βασιζεται στον εαυτό του, τότε –όταν κάποτε ο κόσμος θα είναι οικονομικά “πλήρης” και διανοητικά “χορτάτος”– δεν θα μπορέσει ίσως ποτέ να αποκτηθεί, όσο μπορούν τα αδύναμα μάτια μας να διεισδύσουν στην αδιαπέραστη ομίχλη του μέλλοντος της ανθρώπινης ιστορίας». (LBDR 270-272).

Πραγματικά, ο χρόνος πίεζε. Παρόλες τις κινητοποιήσεις ενάντια στους Εβραίους και σε άλλες μειονοτικές ομάδες, και παρά τις τρομοκρατικές επιδρομές που οργάνωναν οι διάφοροι αντεπαναστατικοί φορείς (με την ανοχή ή και την υποστήριξη της επίσημης αστυνομίας), το αίτημα για μια πολιτική αναδιάρθρωση γινόταν όλο και πιο έντονο. Ο νόμος της 6ης Αυγούστου 1905 για τις εκλογές της συμβουλευτικής και όχι συντακτικής Δούμα προκάλεσε την γενική κατακραυγή. Τον Σεπτέμβριο ξεκίνησε στη Μόσχα απεργία των τυπογράφων και των αρτοποιών, η οποία στις αρχές του Οκτωβρίου συνοδεύτηκε από γενική απεργία των σιδηροδρό-

μων, παρασύροντας ακολούθως τις τηλεπικοινωνίες (Florinsky 1949: 327). Τα αιτήματα των απεργών, τα οποία εκφράστηκαν στις 13 Οκτωβρίου στο Σοβιέτ Εργατών της Πετρούπολης είχαν σαφές πολιτικό περιεχόμενο, πράγμα με το οποίο συμφώνησε και η Ένωση των Ενώσεων. Στις 17 Οκτωβρίου κυκλοφόρησε το πρώτο φύλλο της εφημερίδας Ισβέστια, του επίσημου οργάνου του σοβιέτ. Την ίδια ημέρα ο τσάρος υπέγραψε ένα μανιφέστο, το οποίο είχε συντάξει μέσα από διάφορες παρασκηνιακές διεργασίες (πρβλ. Doctorow 1975) ο δούκας Σεργκέι Βίτε, ένας από τους σημαντικότερους πολιτικούς της Ρωσίας την καμπή του αιώνα. Το μανιφέστο περιείχε εγγυήσεις για θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα, παροχή δικαιώματος ψήφου στις ομάδες που είχαν αποκλειστεί με το νόμο του Αυγούστου και υπόσχεση για διεύρυνση του δικαιώματος ψήφου από τη νέα Δούμα, ανακοίνωση του κανόνα ότι δεν θα εφαρμοζόταν κανένας νόμος χωρίς την έγκριση της Δούμα, η οποία και θα ασκούσε έλεγχο στους αξιωματούχους που διορίζει το στέμμα (Florinsky 1949: 328-329). Οι εκλογές για τη νέα Δούμα επρόκειτο να αρχίσουν στις 5 Μαρτίου 1906. Για τον Weber, τα συμβάντα αυτά ήταν τόσο σημαντικά, ώστε αποφάσισε να συνεχίσει την ανάλυση των ρωσικών συνθηκών που είχε ξεκινήσει με το άρθρο για την αστική δημοκρατία, περιγράφοντας πλέον την μετάβαση της Ρωσίας στον «ψευδοσυνταγματισμό», και συντάσσοντας ένα κείμενο το οποίο αποτελεί πρότυπο πολιτικής ανάλυσης. Μετά από πολλές δυσχέρειες και παρεξηγήσεις μεταξύ του Weber, των υπόλοιπων διευθυντών του Αρχείου και του εκδότη, το κείμενο κυκλοφόρησε στις 25 Αυγούστου 1906 ως παράρτημα στο πρώτο τεύχος του 23ου τόμου. Δεν έμελλε, όπως και το πρώτο, να βρει απήχηση στη γερμανική κοινή γνώμη.

Ο Weber ξεκινά το δεύτερο, «ενημερωτικό» κείμενό του για τις κινητοποιήσεις στη Ρωσία σχολιάζοντας τη δραστηριότητα του σοβιέτ της Πετρούπολης, το οποίο είχε αναδειχθεί ως ένας από τους κύριους φορείς της επαναστατικής πολιτικής. Η έμφαση που δίνει στην ανάλυση των απεργιακών κινήσεων του Δεκεμβρίου επισημαίνει την πολιτική σημασία της ταξικής συμπόρευσης μεταξύ εργατικών και αστικοφιλελεύθερων φορέων, η οποία ήταν και η μοναδική που αποδείχτηκε καρποφόρα αναφορικά με τα απαιτούμενα αποτελέσματα (*RUS 300*): όπως και σε άλλες πτυχές της βεμπεριανής ανάλυσης, είναι δύσκολο να μην υποτεθεί εδώ ένα έμμεσο μήνυμα για την αστική τάξη της Γερμανίας. Εντούτοις, το πεδίο της ανάλυσης διευρύνεται, όταν στρέφεται στους λόγους και ακολούθως στους τρόπους εισαγωγής των φιλελεύθερων αιτημάτων. Αποτελεί ένα άκρως καθοριστικό στοιχείο όχι μόνο για την αντίληψη του Weber, αλλά και για μια σύγχρονη θεωρία του κράτους εν γένει, ότι το πρώτο στοιχείο που ερευνάται αναφορικά με την εισαγωγή του κοινοβουλευτισμού στη Ρωσία είναι οι απαιτήσεις των διεθνών πιστωτικών κύκλων, στους οποίους ήταν δεσμευμένη η τσαρική κυβέρνηση, για παροχή εγγυήσεων αναφορικά με τα μεγάλα δημόσια δάνεια τα οποία είχαν συναφθεί μετά την

προκήρυξη των εκλογών και πριν τη σύγκληση της Δούμα (πρβλ. *RUS* 646-647). Η εισαγωγή του κοινοβουλευτισμού, για τη συγκεκριμένη τουλάχιστον περίπτωση, εξαρτάται από τη γνώση των απαιτήσεων του διεθνούς πιστωτικού συστήματος της εποχής. Δεν είναι τυχαίο ότι, όταν ο Weber σχολιάζει παρόμοιες στάσεις της τσαρικής κυβέρνησης, επιστρατεύει και την ειρωνεία, η οποία κατά τα άλλα λείπει από τα περισσότερα κείμενά του: «Για να κατανοηθεί η συμπεριφορά της ρωσικής κυβέρνησης, είναι εντελώς απαραίτητο να ληφθεί υπόψη ότι η Ρωσία είναι ένα κράτος οφειλέτης. Το γεγονός ότι “οι Εβραίοι” εξανάγκασαν, υπεισέγγαγαν ή ακόμη και συνήργησαν στην υιοθέτηση του ρωσικού συντάγματος, όπως υποστηρίζουν οι αντιδραστικοί κύκλοι, είναι ορθότατο, αλλά εκείνοι στους οποίους έχει εναποτεθεί ο έλεγχος της πορείας των ρωσικών αξιογράφων δεν είναι βέβαια οι αγρίως ξυλοκοπημένοι κάτοικοι του ρωσικού γκέτο, αλλά οι ομόφυλοί τους, ορισμένοι με τίτλο ευγενείας, από την *haute finance* στο Βερολίνο και στο Παρίσι» (*RUS* 302). Ενόψει αυτών των απαιτήσεων, η τσαρική κυβέρνηση αναγκάστηκε να προσλάβει «ειρηνικό» πρόσωπο προς το εξωτερικό και να διατηρήσει το αυταρχικό πρόσωπό της στο εσωτερικό· η επισήμανση των χρεωστικών όρων αποτελεί ταυτόχρονα μια επισήμανση των ορίων του κοινοβουλευτισμού στη Ρωσία.

Ακολουθώντας ο Weber στρέφεται σε διεξοδική ανάλυση των υποσχόμενων δικαιωμάτων που αναφέρονται στο μανιφέστο του Οκτώβρη. Οι παραθέσεις αυτές αποτελούν από την πλευρά τους επίσης ένα παράδειγμα (εάν όχι υπόδειγμα) της εμπράγματης ανάλυσης των προϋποθέσεων για την εφαρμογή θεμελιωδών δικαιωμάτων όπως: η ελευθεροτυπία, η αγορά και διακίνηση βιβλίων, η θρησκευτική ελευθερία, τα εθνοτικά-γλωσσικά δικαιώματα, η λειτουργία των πανεπιστημίων, η ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι. Μέσα από αυτές τις αναλύσεις, οι οποίες, έπως και το προηγούμενο κείμενο, χωρούν με βάση τη ρητή επίγνωση της ιστορικής συγκυρίας η οποία και ελέγχει την όποια κανονιστικότητα προβάλλεται από τους εμπλεκόμενους φορείς, ο Weber αναδεικνύεται όχι ως θεράπων ενός ιστορικού σχετικισμού, ο οποίος περιορίζεται σε αρνητική αποδόμηση των δικαιωματικών απαιτήσεων, αλλά, στη βάση μιας «επιστήμης της πραγματικότητας», τα εργαλεία της οποίας χρησιμοποιούνται εδώ για ένα «πολιτικά φορτισμένο» σκοπό, αναδεικνύει τους εμπειρικούς, εμπράγματους όρους πραγματοποίησης των εν λόγω δικαιωμάτων με διαρκή αναφορά στο πλαίσιο συμφερόντων το οποίο τα αντιμάχεται. Η χαρτογράφηση των δικαιωματικών δυνατοτήτων από τον Weber βαίνει διεξοδικά στη βάση όσων πρωτότυπων πηγών της περιόδου μπόρεσε να πραγματοποιεί ο ίδιος και περιέχει σε αρκετά σημεία όχι μόνο αφορμές για ευρύτερες παραθέσεις αναφορικά με τα δεδομένα της περιόδου (φέρ' ειπείν για τη διοίκηση των πανεπιστημίων και την πιθανότητα της παρέμβασης ιδιωτικών συμφερόντων στη λειτουργία τους), αλλά και υπόρρητες αντιτιξίες για την γερμανική κατάσταση. Ενδεικτικό για τη συνολική βεμπεριανή παράθεση είναι ότι ο έλεγχος των εκά-

στοτε πολιτικών θέσεων δεν περιέχει πουθενά την επίκληση στη βία ως μηχανισμό επίλυσης αδιεξόδων, αλλά προσπαθεί διαρκώς να ανατρέξει στους συγκροτησιακούς όρους της αντίστοιχης πολιτικής θέσης, επισημαίνοντας τις αντινομικές διαστάσεις της δραστηριοποίησής της. Το συμπέρασμα από την έρευνα για τα υποσχόμενα δικαιώματα δεν είναι ιδιαίτερα ευνοϊκό: «Κατά τα άλλα, δεν έγινε κανένας λόγος για κάποια νομοθεσία "Habeas Corpus" και είναι αυτονόητο ότι αυτό το καθεστώς [το τσαρικό· Θ.Γ.], προς όφελος ακριβώς της αυτοσυντήρησής του, δεν επρόκειτο να προθυμοποιηθεί για κάτι τέτοιο υπό κανένα όρο. Αυτή η νομοθεσία προϋποθέτει ενεργό έλεγχο της διοίκησης από φορείς με συνταγματικά κατοχυρωμένη ανεξαρτησία, όπως άλλωστε κάθε πραγματικό "σύνταγμα" θα έπρεπε ως πρώτο καρπό να αναδείξει μια νομοθεσία "Habeas Corpus"» (RUS 395). Εντούτοις, η ανάλυση των δικαιωμάτων δεν εξαντλείται στη διαπίστωση της αδυναμίας εφαρμογής τους, ή ορθότερα, στη συστηματική υπονόμησή τους από την τσαρική διοίκηση ελάχιστο χρονικό διάστημα μετά το μανιφέστο του Οκτωβρίου. Με τρόπο χαρακτηριστικό για τη δική του αντίληψη περί της ιστορίας, σύμφωνα με την οποία «συμφέροντα (υλικά και ιδεατά) και όχι ιδέες κυριαρχούν άμεσα την πράξη των ανθρώπων. Αλλά: οι "κοσμοεικόνες" που γεννήθηκαν μέσω "ιδεών" καθόρισαν συχνότατα ως κλειδούχοι την τροχιά στην οποία η δυναμική των συμφερόντων ώθησε την πράξη» (GARS I, 252), ο Weber επισημαίνει την ιστορική δυναμική των 'ιδεών', στη συγκεκριμένη περίπτωση των ατομικών δικαιωμάτων, ως ένα είδος καταλύτη ο οποίος μπορεί να επιφέρει μη επιθυμητά αποτελέσματα απέναντι στους φορείς που μεθοδεύουν την καταπίεσή τους: «Δεν μπορεί κανείς να παίζει με ένα έθνος και με τα δικαιώματα της πολιτικής ελευθερίας το παιχνίδι "εδώ-παπάς-εκεί-παπάς", προσφέροντας τα δικαιώματα όπως μια μπάλα σε ένα παιδί, και όταν αυτό απλώνει το χέρι του να την πιάσει, αυτή να εξαφανίζεται πίσω από την πλάτη του» (RUS 400).

Ο κύριος αντίπαλος της βεμπεριανής επιχειρηματολογίας είναι και εδώ, όπως θα είναι και στα πολεμικά κείμενα του 1917 αναφορικά με τη Γερμανία, η κρατική γραφειοκρατία. Η εμμονή αυτή, η οποία έχει επαναληφθεί και τονιστεί κατά κόρον στην δευτερεύουσα βιβλιογραφία, δεν προκύπτει από κάποια ιδεοληψία του Γερμανού συγγραφέα, αλλά συναρτάται πρωτίστως με τις ιστορικές συνθήκες στις οποίες εκφράζεται: τόσο για την αυτοκρατορική Γερμανία όσο και, πολύ περισσότερο, για την τσαρική Ρωσία, το σώμα της διοικητικής γραφειοκρατίας αποτελούσε εν πρώτοις ένα από τα τελευταία καταφύγια της αριστοκρατικής τάξης αναφορικά με την αποκατάσταση των μελών της και την μονοπώληση της διαχείρισης εξουσίας. Σαφώς, η βαθύτερη θεωρητική αντιμετώπιση της γραφειοκρατίας από τον Weber αναφερόταν στο φαινόμενο που ο ίδιος είχε επισημάνει σε διάφορες σφαίρες του νεωτερικού βίου και αφορούσε την ετερογονία των σκοπών και την αυτονόμηση των μέσων (στη συγκεκριμένη περίπτωση, των μέσων διοίκησης) από

τους «αξιακούς» σκοπούς που υποτίθεται ότι υπηρετούσαν. Εντούτοις, το μένος της κριτικής του πηγάζει από την αντίληψη που είχε εκφράσει ήδη το 1895 ότι η μονοπώληση και η καταχρηστική διαχείριση των διοικητικών θέσεων σε ένα σύγχρονο κράτος μπορούσε να οδηγήσει σε τραγωδία (όπως και οδήγησε), δεδομένου ότι οι χειρισμοί της εξουσίας δεν αφορούσαν πλέον μια «νομοκατεστημένη τάξη» αλλά, κατ' ανάγκην, ολόκληρο το «έθνος», πράγμα που απαιτούσε πολιτική οξύνοια και υπευθυνότητα. Οι χειρισμοί της τσαρικής γραφειοκρατίας απέναντι στις υποσχέσεις του Οκτωβρίου αποδεικνύονται μέσα από τις διεξοδικές αναλύσεις του Weber ως υπονομευτικές των υποσχόμενων πολιτικών μεταρρυθμίσεων, τόσο στο νομικό επίπεδο όσο και στο σχεδιασμό των εκλογικών περιφερειών για τις επερχόμενες εκλογές: «Οι συνολικές σχέσεις μεταξύ κυβέρνησης και λαϊκής αντιπροσωπείας οργανώθηκαν υπό την αξιωματική προϋπόθεση ότι η λαϊκή αντιπροσώπευση είναι και θα παραμείνει για πάντα ο φυσικός εχθρός της κρατικής εξουσίας» (RUS 420). Η πολιτική αυτή πλαισίωση των τεκταινόμενων στο ρωσικό κράτος έβρισκε, σύμφωνα με τον Weber, τα σημαντικότερα όριά της στο πάγιο πρόβλημα που συνόδευε τη ρωσική κοινωνία εδώ και δεκαετίες: τη διατύπωση λύσεων για το αγροτικό ζήτημα, το οποίο, ακριβώς σε συνδυασμό με μια πολεμική ήττα (η οποία είχε κλονίσει ακόμη και τη σχετικά διασφαλισμένη βάση διαβίωσης των επίλεκτων Κοζάκων, όπως με οξυδέρκεια τονίζει ο Weber – RUS 309-310 – και όπως έχει διαπιστώσει η σύγχρονη έρευνα· πρβλ. O'Rourke 1998) έθετε εκ νέου το ζήτημα για την μελλοντική κοινωνική μορφή. Ως ειδικός στο αγροτικό ζήτημα, ο Weber αφιερώνει διεξοδικές παραθέσεις για τις διάφορες απόψεις που εκφράστηκαν στη Ρωσία επ' αυτού του θέματος, ιδιαίτερα από το Συνταγματικό-Δημοκρατικό Κόμμα, συνδυάζοντάς τες με πραγματολογικά στατιστικά στοιχεία. Ενδεικτική ως προς αυτό είναι η διάκριση μεταξύ δύο κανονιστικών προτύπων που έχουν αναδειχθεί από πολιτικούς φορείς αναφορικά με την αξιοποίηση του ελεύθερου εδάφους: αφενός η «αρχή της εργασίας» (τρουνταβάγια νόρμα) και αφετέρου η «αρχή της στοιχειώδους ζήτησης» (πατρεμπίτγκελναγια νόρμα). Σύμφωνα με την «αρχή της εργασίας», η γη θα πρέπει να διατεθεί σύμφωνα με τις εργασιακές δυνατότητες που υπάρχουν για την καλλιέργειά της (κάτι το οποίο, όπως επισημαίνει ο Weber, είναι στατιστικά αδύνατο· RUS 516), ενώ η «αρχή της στοιχειώδους ζήτησης» λαμβάνει ως βάση την κατανομή της γης σύμφωνα με τις στοιχειώδεις ανάγκες των αγροκαλλιεργητών – πράγμα το οποίο αντιβαίνει στην αναπτυξιακή ανάγκη της ρωσικής οικονομίας. «Η πρώτη [η αρχή της εργασίας]... προϋποθέτει την αντίληψη ότι ο σκοπός της οικονομίας είναι η επικέρδεια, είναι ένα επαναστατικό τέκνο της κεφαλαιοκρατίας· η τελευταία [η αρχή της στοιχειώδους ζήτησης] θεωρεί ως σκοπό της οικονομίας την ικανοποίηση της “χρείας”, η νοητή βάση της είναι η άποψη για τη “διατροφή”» (RUS 517). Οι απόψεις αυτές αποκτούν επιπλέον ένταση από το ενδεχόμενο διάλυσης της αλληλέγγυας χωρικής κοινότητας, το

οποίο συζητείται σε αστικοδημοκρατικούς κύκλους, με αποτέλεσμα την προϋούσα εξατομίκευση της γαιοκτησίας. Πρόκειται για μία περίπτωση, όπως επισημαίνει ο Weber, όπου «στέκει αξία ενάντια σε αξία» (RUS 581).

Μέσα από αυτό το περίπλοκο πλαίσιο ταξικών συμφερόντων, πολιτικών αξιών και κοινωνικών δυνατοτήτων, ο Weber βαίνει σε ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων προσπαθώντας να διακρίνει το χαρακτήρα της «δημοκρατίας», η οποία, έστω και υπό αυτές τις συνθήκες, είχε προκύψει στο τσαρικό κράτος. Αφού κρίνει καυστικά τη στάση του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος στις εκλογές της Δούμα, τονίζοντας ότι ουσιαστικά η αρνητική από πλευράς του αντιμετώπιση των εκλογών διευκόλυνε το αντιδραστικό έργο της τσαρικής κυβέρνησης (RUS 501-502), στρέφεται σε λεπτομερή ανάλυση των αποτελεσμάτων, τονίζοντας τα ταξικά χαρακτηριστικά τους. Το συμπέρασμα: «Η νίκη της δημοκρατίας πραγματοποιήθηκε κατά κανόνα μέσα από μια συμμαχία των αστεακών ψηφοφόρων με ένα τμήμα των γαιοκτημόνων, και προπάντων με τους αγρότες, στους οποίους κατέστη προφανές το ριζοσπαστικό πρόγραμμα για το έδαφος και η οξεία αντιπαλότητα ενάντια στην διοικητική αυθαιρεσία» (RUS 632). Με τον τρόπο αυτό, ο Weber σκιαγραφεί τόσο το ταξικό υπόβαθρο του συγκεκριμένου πολιτικού κινήματος, όσο και την πραγματική δυνατότητα θέσπισης κάποιων νεωτερικών αξιακών στάσεων, σε ένα αγωνιστικό πλαίσιο αλληλοαποκλειόμενων συμφερόντων και επαπειλούμενης σύρραξης. Μένοντας πιστός σε διαπιστώσεις οι οποίες απαντούν σε ρητά επισημονικά κείμενά του, ο Weber εστιάζει την πολιτική ανάλυσή του στα οριακά σημεία επαφής των ταξικών συμφερόντων και των δυνατοτήτων υποχώρησης και συμβιβασμού, καθώς η επίκληση της επαναστατικής βίας αποκτά για τη δική του αντίληψη, διαστάσεις οι οποίες υπερβαίνουν κατά πολύ όχι μόνο τις προθέσεις των επαναστατών, αλλά δύναται να ανατρέψουν αυτό καθεαυτό το περιεχόμενο των επαναστατικών διεκδικήσεων. Για άλλη μια φορά, είναι η αξιακά πληρωμένη ιστορικότητα αυτή που παρέχει εδώ το κριτήριο για την επαναστατική κινητοποίηση: «Είναι γνωστό ότι το σύνθημα “απελευθέρωση των υποδουλωμένων λαών” από την πλευρά της Γαλλικής Επανάστασης, συνέβαλε στη συγκρότηση των μεγάλων στρατιωτικών μοναρχιών του παρόντος· επίσης και η ρωσική επανάσταση, εάν επιτύχει, θα έχει ως επακόλουθο μια ατσάλινη περίοδο και μια τεράστια αύξηση όλων, και ιδιαίτερα των γερμανικών, εξοπλισμών. Η άποψη για “ανιδιοτελείς” απελευθερωτικούς αγώνες σήμερα, όπου η κεφαλαιοκρατία καγχάζει στο παρασκήνιο, είναι μια πολιτική ουτοπία επικίνδυνου είδους» (RUS 503).

Η Δούμα που προέκυψε από τις εκλογές του 1906 συνήλθε στις 27 Απριλίου και περιλάμβανε μια σημαντική πλειοψηφία φιλελεύθερων και μετριοπαθών σοσιαλιστών. Οι αιτήσεις αμνηστίας πολιτικών κρατουμένων καθώς και μέτρων για πολιτική ελευθερία και ισότητα που διατυπώθηκαν από την πλευρά της τον Μάιο ως απάντηση στην εναρκτήρια ομιλία του τσάρου, απορρίφθηκαν από τον πρόεδρο του

συμβουλίου υπουργών Γκορεμίκιν. Με τη σειρά της, η Δούμα ψήφισε την άρση εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση και απαίτησε την παραίτηση του πρωθυπουργού Γκορεμίκιν. Η τελική απάντηση σε αυτή την κατάσταση έντασης ήρθε από τον τσάρο στις 21 Ιουλίου, όταν με ένα ουκάζιο διέταξε το κλείσιμο της Δούμα.

Λαμβάνοντας υπόψη αυτή την κατάληξη των ρωσικών προσπαθειών, οι τελικές διαπιστώσεις του Weber για την πορεία και τις δυνατότητες της ρωσικής δημοκρατίας και του φιλελευθερισμού περιέχουν όχι μόνο κάποιες πολυπρόθετες για τον ερευνητή του έργου του παραθέσεις «φιλοσοφίας της ιστορίας», με την έννοια του στοχασμού για τη δυναμική και το περιεχόμενο του ιστορικού γίγνεσθαι, αλλά και παρατηρήσεις που συνοψίζουν, και δη με ερμηνευτικό τρόπο, ουσιώδεις πλευρές της δικής του θεώρησης, οι οποίες ταυτόχρονα δρουν διδακτικά και προτρεπτικά για τον αναγνώστη. Δεν μπορώ να συνοψίσω σε μια, έστω και τόσο επιμελή, περίληψη τα λεγόμενα ενός λιτού, ακριβολόγου και ταυτόχρονα άκρως εκφραστικού συγγραφέα· γι' αυτό παραθέτω εδώ, ως κατακλείδα, ένα μεγάλο τμήμα των διαπιστώσεων του Weber, οι οποίες δεν έχουν χάσει τη σημασία τους μετά από έναν αιώνα: «Είναι σωστό ότι για τη διαμόρφωση κοινής κρίσης ο ρωσικός αγώνας για την ελευθερία αναδεικνύει ελάχιστα “μεγάλα” χαρακτηριστικά, τα οποία να μιλούν άμεσα στο “πάθος” του αμέτοχου παρατηρητή. Αυτό προκύπτει εν πρώτοις από το δεδομένο ότι, με εξαίρεση το δυσνόητο αγροτικό πρόγραμμα, ένα μεγάλο τμήμα των απαιτήσεων τις οποίες προωθεί [αυτός ο αγώνας] έχουν χάσει προ πολλού για εμάς στη Δύση το θέλγητρο του Νέου: φαίνεται να έχουν απολέσει την πρωτοτυπία που είχαν την εποχή του Cromwell και του Mirabeau, και, στο βαθμό που είναι καθαρά πολιτικού περιεχομένου, έχουν απολέσει πραγματικά και την δική τους. Είναι για εμάς (συνήθως!) τετριμμένες – όπως ο επιούσιος άρτος. Σ' αυτό προστίθεται και κάτι άλλο: λείπουν και στις δύο πλευρές οι πραγματικά “μεγάλοι ηγέτες”, στους οποίους θα μπορούσε να επενδύσει κάποιο περιπαθές ενδιαφέρον ένας τρίτος – διότι ένας ακόμη και τόσο εξέχων πολιτικός δημοσιογράφος ή εμπειρογνώμονας κοινωνικής πολιτικής, από τους οποίους πραγματικά δεν υπάρχει έλλειψη, είναι τόσο λίγο ένας πολιτικός “ηγέτης” όσο και ο πιο θαρραλέος “πρακτικός” επαναστάτης. Όλα αυτά γεννούν εύκολα την εντύπωση των επιγόνων: όλες οι σκέψεις που σχολιάζονται εδώ από όλες τις διαφορετικές εμπλεκόμενες πλευρές, δεν είναι μόνο ως προς την ουσία αλλά και *expressis verbis* “συλλογικά προϊόντα”. Και το μάτι του παρατηρητή, ιδιαίτερα εκείνο των πολιτικά και οικονομικά “χορτάτων” λαών, δεν είναι συνηθισμένο, όπως και δεν είναι, λόγω απόστασης, σε θέση να διακρίνει μέσα από το πέπλο όλων αυτών των προγραμμάτων και των συλλογικών πράξεων σε τέτοιες μάζες το ισχυρό πάθος των μεμονωμένων πεπρωμένων, τον απροκατάληπτο ιδεαλισμό, την ακατανίκητη ενέργεια, την εναλλαγή θυελλώδους ελπίδας και βασανιστικής απελπισίας των αγωνιστών. Ο συχνά επι-

βλητικά δραματικός χαρακτήρας αυτών των μεμονωμένων πεπρωμένων μπλέκεται σε ένα σύμφυρμα, το οποίο είναι αδιαφανές για τον παρατηρητή. Πρόκειται για μια ακατάπαυστη επίμονη πάλη, με άγριους φόνους και με αφειδείς αυθαιρεσίες σε τέτοιο αριθμό, ώστε, εντέλει, ακόμη και αυτές οι φρικωδίες έχουν γίνει συνήθεια. Και όπως η σύγχρονη πολεμική μάχη, απεκδυμένη από το ρομαντικό θέλγητρο των παλαιών ιπποτικών αγώνων, εμφανίζεται ως μια μηχανική διαδικασία μεταξύ των εξαντικειμενικευμένων σε εργασία προϊόντων της πνευματικής εργασίας των εργαστηρίων και των εργοταξίων και – της ψυχρής δύναμης του χρήματος, αλλά παράλληλα είναι μια φοβερή, ακατάπαυστη ένταση εν πρώτοις της νευρικής δύναμης των ηγετών όπως και των εκατοντάδων χιλιάδων καθοδηγούμενων, έτσι έχει το πράγμα και με τη σύγχρονη “επανάσταση”. Τα πάντα είναι –τουλάχιστον για το μάτι του παρατηρητή– “τεχνική” και ζήτημα της επίμονης αντοχής των νεύρων. Στη Ρωσία, όπου η αστυνομική εξουσία –όπως έδειξε η παρούσα παράθεση– εκμεταλλεύτηκε τη θέση δύναμής της με όλα τα εκλεπτυσμένα μέσα της πιο πανούργας ασιατικής κατεργαριάς, ο αγώνας ενάντιά της έπρεπε να αναλώσει τόσες πολλές δυνάμεις σε απλή “τακτική”, έπρεπε να θέσει τόση πολλή έμφαση σε “συλλογισμούς για την κομματική τεχνική”, ώστε εδώ δεν ήταν εν γένει εύκολο το παίξιμο του ρόλου των “μεγάλων ηγετικών προσωπικοτήτων”. Πολύ απλά, δεν μπορούν να επιτελεστούν “μεγάλες” πράξεις ενάντια σε ζωύφια. Στην δε αντίπαλη πλευρά [αυτές οι προσωπικότητες] λείπουν εντελώς: οι πολυάριθμες εξέχουσες ατομικές δυνάμεις της ρωσικής δημοσιούπαλλης, για την παρουσία των οποίων μπορεί να πειστεί ο καθένας ακόμη και με μια γρήγορη έξωθεν ματιά, μπορούν υπό το παρόν σύστημα να γίνουν οτιδήποτε άλλο εκτός από “πολιτικοί” για μεγάλες μεταρρυθμίσεις. Για κάτι τέτοιο φροντίζουν ήδη οι δυναστικές φιλοδοξίες – τόσο στη Ρωσία όσο και σε εμάς. Ακόμη και η τεράστια μάζα μιας συχνά τόσο αξιοθαύμαστα διεξοδικής στις λεπτομέρειες πνευματικής εργασίας, την οποία συναντά κανείς στα κρατικά έγγραφα αυτού του καθεστώτος, αναλώνεται και καταλήγει, όπως βλέπουμε, ξανά και ξανά στην υπηρεσία του ενός και μοναδικού στόχου, ο οποίος δεν αναφέρεται σε τίποτε άλλο εκτός από τον εαυτό του, το στόχο της αστυνομικής αυτοσυντήρησης. Και η φοβερή, αντικειμενική ακατανόησία αυτού του στόχου, η πλήρης αδυναμία προσποίησης ότι αυτό το καθεστώς ενσαρκώνει κάποιες, έστω και τις μετριοπαθέστερες, “ηθικές” ή “πολιτισμικές αξίες”, αποδίδει όντως στη δραστηριότητα αυτών των εξουσιαστών και στην “επαγγελματική εργασία” αυτών των υπηρετών του κράτους –ιδιαιτέρως των “ικανότερων” μεταξύ τους– κάτι από εκείνο το φαντασματώδες χαρακτηριστικό, το οποίο ο απολιτικός χαρακτήρας του Λέο Τολστόϊ κατάφερε να κάνει αισθητό με τόσο ανοίκειο τρόπο στην Ανάστασή του. Έχει συγκρίνει κανείς τη ρωσική επανάσταση με τη γαλλική. Πέρα από πολυάριθμες άλλες διαφορές, αρκεί να γίνει αναφορά σε εκείνο το καθοριστικό αντικείμενο το οποίο, σε αντίθεση προς τότε, δεν ισχύει

πλέον ως “ιερό” για τους σύγχρονους, επίσης και για τους “αστικούς”, εκπροσώπους του κινήματος ελευθερίας, και το οποίο λείπει από τους καταλόγους των αγαθών που η ελπίδα υπόσχεται από την “απελευθέρωση”: η “ιδιοκτησία”. Την “ιερότητα” της την ανακοινώνει σήμερα –κάπως καθυστερημένα από την πλευρά του δικού του συμφέροντος– ο τσάρος. Οτιδήποτε και να συμβεί πλέον, αυτό είναι το τέλος κάθε σλαβόφιλου ρομαντισμού και εν γένει της “παλαιάς” Ρωσίας. Αλλά οι εισαγόμενες υπερσύγχρονες μεγαλοκεφαλαιοκρατικές δυνάμεις προσκρούουν στη Ρωσία σε ένα υπόβαθρο αρχαϊστικού αγροτικού κομμουνισμού, ενώ από την πλευρά τους αποδεσμεύουν εντός του εργατικού σώματός τους τόσο ριζοσπαστικά σοσιαλιστικές διαθέσεις, στις οποίες ακολούθως αντιπαραθέτουν τόσο απόλυτα “ενάντιες στην ελευθερία” οργανώσεις υπερσύγχρονης χροιάς, ώστε είναι σχεδόν αδύνατο να προβλέψει κανείς τι μορφή θα λάβει η ρωσική εξέλιξη, ακόμη και όταν –όπως είναι σε μεγάλο βαθμό πιθανό– η “ιερότητα της ιδιοκτησίας” θα επικρατήσει τελικά απέναντι στην κοινωνικοεπαναστατική ιδεολογία των αγροτών. Έχουν παραμεριστεί όλα εκείνα τα εξελικτικά στάδια, τα οποία στη Δύση έθεσαν ισχυρά οικονομικά συμφέροντα των κατεχόντων στρωμάτων στην υπηρεσία του αστικού κινήματος ελευθερίας. Τα λιγοστά ποσοστά του βιομηχανικού προλεταριάτου δηλώνουν προς το παρόν ελάχιστα πράγματα, αλλά τα ιδεώδη των αγροτών βρίσκονται προπάντων, παρόλ’ αυτά, σε έναν εξωπραγματικό κόσμο. Μετά από όλα αυτά, ποτέ δεν διεξάχθηκε ένας αγώνας ελευθερίας σε τόσο δύσκολες συνθήκες, όπως ο ρωσικός, ποτέ με ένα τέτοιο βαθμό αδίστακτης ετοιμότητας για μαρτύριο, μια ετοιμότητα για την οποία, μου φαίνεται, ότι ο Γερμανός που αισθάνεται ένα υπόλειμμα του ιδεαλισμού των πατέρων του θα έπρεπε να διέπεται από βαθιά συμπάθεια» (RUS 675-678).

Βιβλιογραφία

- COLLINS, Randall (2001) – «Weber and the sociology of revolution». *Journal of classical sociology*, τόμ. 1 (2).
- DAVYDOV, Jurij N./GAIDENKO, Pjama P. (1995) – *Rußland und der Westen. Heidelberger Max Weber-Vorlesungen 1992*. Φραγκφούρτη/Μάιν.
- DOCTOROW, Gilbert (1975) – «The government program of 17 October 1905». *Russian Review*, τόμ. 34, αρ. 2.
- EDELMAN, Robert (1985) – «Rural proletarians and peasant disturbances: The right bank Ukraine in the Revolution of 1905». *Journal of modern history*, τόμ. 57.
- FLORINSKY, Michael (1949) – «Twilight of absolutism: 1905». *Russian Review*, τόμ. 8, τχ. 4.
- HOBBSBAWM, Eric (1987) – *The age of Empire 1875-1914*. Abacus, Λονδίνο.
- HOBBSBAWM, Eric (1998) – *Uncommon people. Resistance, rebellion and jazz*. Abacus, Λονδίνο.
- HOLQUIST, Peter (2003) – «Violent Russia, deadly Marxism? Russia in the epoch of violence, 1905-21». *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, τόμ. 4, τχ. 3.
- KINGSTON-MANN, Esther (1979) – «Lenin and the challenge of peasant militance: From Bloody Sunday, 1905 to the dissolution of the first Duma». *Russian Review*, τόμ. 38, αρ. 4.

- MOMMSEN, Wolfgang (1997) – «Max Weber and the regeneration of Russia». *The journal of modern history*, τόμ. 69.
- MOORE, Barrington Jr. (1966) – *Social origins of dictatorship and democracy. Lord and peasant in the making of the modern world*. Penguin Books.
- O'ROURKE, Shane (1998) – «The Don Cossacks during the 1905 Revolution: The revolt of Ust-Medveditskaia Stanitsa». *The Russian Review*, τόμ. 57.
- PERRIE, Maureen (1972) – «The Russian peasant movement of 1905-1907: Its social composition and revolutionary significance». *Past and Present*, αρ. 57.
- REICHMAN, Henry (1988) – «The 1905 Revolution and the Siberian railroad». *The Russian Review*, τόμ. 47.
- SEREGNY, Scott J. (1985) – «Revolutionary strategies in the Russian countryside: Rural teachers and the Socialist Revolutionary Party on the eve of 1905». *The Russian Review*, τόμ. 44.
- STEINWEDEL, Charles (2000) – «The 1905 Revolution in Ufa: Mass politics, elections, and nationality». *The Russian Review*, τόμ. 59.
- VERNER, Andrew (1995) – «Discursive strategies in the 1905 Revolution: Peasant petitions from Vladimir Province». *The Russian Review*, τόμ. 54.
- WEBER, Marianne (1926) – *Max Weber. Ein Lebensbild*. Τίμπινγκεν.
- WEBER, Max (1986α) – *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie I*. Τίμπινγκεν.
- WEBER, Max (1986β) – *Die römische Agrargeschichte in ihrer Bedeutung für das Staats- und Privatrecht [1891]*. *Max Weber Gesamtausgabe, Abt. 1, Bd. 2*, επιμ. Jürgen Deininger, Τίμπινγκεν.
- WEBER, Max (1989) – *Zur Russischen Revolution von 1905*. *Max Weber Gesamtausgabe, Abt. 1, Bd. 10*, επιμέλεια Wolfgang Mommsen σε συνεργασία με την Dittmar Dahlmann, Τίμπινγκεν.
- WEBER, Max (2007) – *Οικονομία και κοινωνία. Γ' τόμος Κοινωνιολογία της θρησκείας. Θρησκευτικές κοινότητες*. Σαββάλας, Αθήνα.
- WEINBERG, Robert (1987) – «Workers, pogroms and the 1905 revolution in Odessa». *The Russian Review*, τόμ. 46.

Σημειώσεις

1. Είναι ευνόητο ότι οι παραθέσεις αυτές αποτελούν ένα τηλεγραφικό σκιαγράφημα μιας πολυσχιδούς διαδικασίας, η οποία απλώθηκε ουσιαστικά σε όλη την υφήλιο. Για μια βασική ανάλυση ο αναγνώστης παραπέμπεται στην κλασική μελέτη του Barrington Moore του νεότερου (1966), όπως και στο έργο του Hobsbawm (1987), από το οποίο και λαμβάνονται αρκετά στοιχεία στην παρούσα παράθεση. Οι εκάστοτε παραπομπές σε αποτελέσματα της σύγχρονης έρευνας αναφορικά με το θέμα του παρόντος κειμένου δεν φιλοδοξούν σε μια εξαντλητική στοιχειοθέτηση αλλά είναι απλώς ενδεικτικές για περαιτέρω έρευνα. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Χρήστο Μήτση για τη βοήθειά του κατά τη συγγραφή του κειμένου.

2. Το ζήτημα της πολιτικής συνειδητοποίησης των αγροτικών στρωμάτων δεν είναι μονοσήμαντο, ούτε και παρέμεινε απαράλλακτο κατά την εξέλιξη της νεωτερικότητας. Για μια σειρά από γενικές παρατηρήσεις για την πολιτική στάση του αγροτικού κόσμου πρβλ. τις παραθέσεις στη συλλογή κειμένων του Hobsbawm (1998), ιδιαίτερα το κείμενο *Peasants and politics*. Για μια συνοπτική ανακατασκευή της διαφοροποιημένης στάσης των Ρώσων αγροτών απέναντι στις μεταβολές του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα, η οποία εκτός των άλλων επιβεβαιώνει τις τότε προβλέψεις του Weber χρησιμοποιώντας νέο εμπειρικό υλικό, πρβλ. το κείμενο της Pettie (1972). Για μια μελέτη αναφορικά με τα επαναστατικά στοιχεία που περιλάμβανε το ζέμιστρο, πρβλ. Seregny (1985).

3. Μια συνοπτική συμβαντολογική παράθεση για την επανάσταση του 1905 περιέχει το κείμενο του Florinsky (1949).

4. Για λεπτομερείς ιστορικές παραθέσεις και συμπεράσματα αναφορικά με τα πρόσωπα που εμπλέκονται στις υπό συζήτηση διεργασίες ο αναγνώστης παραπέμπεται στην *Εισαγωγή* του τόμου των *Απάντων* του Weber (1989). Εδώ αναφέρονται απλώς κάποιες στοιχειώδεις κινήσεις προς κατανόηση του συνολικού εγχειρήματος.

5. Ο τίτλος της υφηγεσίας του Weber, η οποία κατατέθηκε το 1891, ήταν *Η ρωμαϊκή αγροτική ιστορία στη σημασία της για το δημόσιο και ιδιωτικό δίκαιο* (πρβλ. Weber 1986β).

6. Το σημείο αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για την κατανόηση της στάσης της κεντροευρωπαϊκής διανόησης την αντίστοιχη περίοδο. Αρκεί εδώ η αναφορά στη διεξοδική μελέτη του έργου του Ντοστογιέφσκι από τον Georg Lukács, ο οποίος, στην πρώτη συγγραφική περίοδό του, θεωρούσε ότι ο Ρώσος συγγραφέας είχε διατυπώσει ένα είδος λύσης για τα υπαρξιακά προβλήματα που βάραιναν ήδη στον ιστορικό ορίζοντα, ακολούθως οι διατυπώσεις του Thomas Mann στις άκρως πολιτικές *Παρατηρήσεις* ενός απολιτικού για το ρωσικό πνεύμα απέναντι στη «Δύση», καθώς και την ρητή, αλλά εν τέλει απραγματοποίητη πρόθεση του Max Weber να γράψει ένα βιβλίο για την ηθική της αδελφικότητας του Τόλστοι (Weber *Lebensbild* 474). Όταν, λίγα χρόνια αργότερα, ο Weber θα ξεκινούσε τη συγγραφή της συμβολής του στο συλλογικό εγχειρίδιο *Βασικό Σχέδιο της Κοινωνικής Οικονομικής*, θα επισήμαινε τα εξής αναφορικά με τις θρησκευτικές καινοτομίες της νεωτερικότητας: «Το τελευταίο μεγάλο κίνημα θρησκευτικής διανόησης με χαρακτηριστικά θρησκείας, το οποίο διεπύταν από πίστη που δεν ήταν μεν ενιαία, αλλά σε πολλά σημεία ήταν κοινή, ήταν εκείνο της ρωσικής επαναστατικής διανόησης. Η εξέχουσα ακαδημαϊκή και αριστοκρατική διανόηση βρισκόταν εδώ δίπλα στην πληβειακή διανόηση, η οποία είχε ως φορέα ένα προλεταριοειδές στρώμα κατώτερων υπαλλήλων, ιδιαίτερα των σωμάτων αυτοδιοίκησης (το λεγόμενο «τρίτο στοιχείο»), με ιδιαίτερα υψηλή μόρφωση όσον αφορά την κοινωνιολογική του σκέψη και τα γενικά πολιτισμικά του ενδιαφέροντα, ενώ επιπλέον φορείς ήταν δημοσιογράφοι, δημοδιδάσκαλοι, επαναστατικοί κήρυκες και μια αγροτική διανόηση που προσερχόταν από κάποιες ιδιαίτερες ρωσικές συνθήκες. Στη δεκαετία του 1870 αυτό το κίνημα είχε ως αποτέλεσμα τη γένεση του λεγόμενου Ναροντνισέστβο (λαϊκισμού), ενός φυσικοδικαϊκού κινήματος με χαρακτήρα ως επί το πλείστον αγροτικού κομμουνισμού, το οποίο κατά τη δεκαετία του 1890 περιήλθε εν μέρει σε έντονη σύγχρουση με το μαρξιστικό δόγμα και εν μέρει ενσωματώθηκε με διαφορετικούς τρόπους στο ίδιο, ενώ έγιναν πολλαπλές απόπειρες μάλλον ασφούς σύνδεσής του εν πρώτοις με σλαβόφιλη-ρομαντική και κατόπιν με μυστικιστική θρησκευτικότητα ή με θρησκευτική φαντασιοκοπία, αλλά, υπό την επιρροή του Ντοστογιέφσκι και του Τολστόι, γέννησε σε κάποια σχετικά ευρέα στρώματα διανόησης έναν ασκητικό ή ακοσμιστικό τρόπο ζωής. Παραμένει ακόμη μετέωρο κατά πόσο το κίνημα αυτό, το οποίο καθοδηγείται από εβραϊκή προλεταριοειδή διανόηση, έτοιμη για κάθε θυσία, θα μπορέσει να επιβιώσει μετά την καταστροφή της Ρωσικής Επανάστασης (του 1906)» (Weber 2007:152).

7. Όλα τα παραθέματα από τα αντίστοιχα κείμενα του Weber γίνονται από τον τόμο των *Απάντων* που αναφέρεται στη βιβλιογραφία (Weber 1989): το πρώτο κείμενο, *Zur Lage der bürgerlichen Demokratie in Rußland*, αναφέρεται με τα αρχικά LBDR και το δεύτερο κείμενο, *Rußlands Übergang zum Scheinkonstitutionalismus*, με τα αρχικά RUS, με τον αντίστοιχο αριθμό σελίδας. Κάθε έμφαση είναι στο πρωτότυπο: όλες οι μεταφράσεις είναι δικές μου.

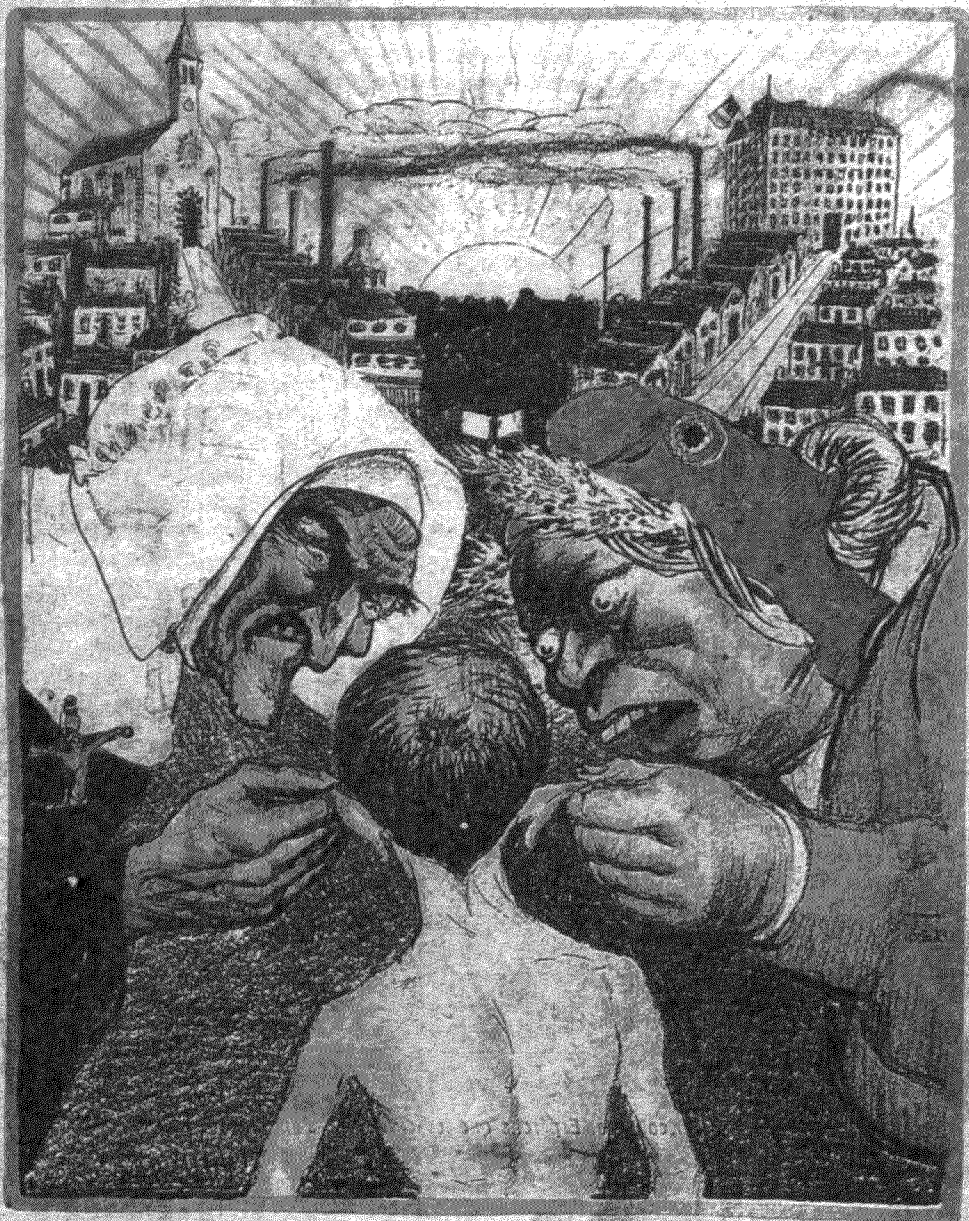
8. Πέρα από τα πολυάριθμα κείμενα που συντάσσει ο Λένιν καθ' όλη τη διάρκεια του 1905-06, το δικό του αντίστοιχο των βεμπεριανών παραθέσεων και εκτιμήσεων είναι η πολεμική μελέτη *Δύο τακτικές της σοσιαλδημοκρατίας στη δημοκρατική επανάσταση*, η οποία συντάσσεται και δημοσιεύεται το 1905. Από την πλευρά του Τρότσκι υπάρχουν εξίσου διεξοδικές μελέτες, τόσο το βιβλίο *Αποτελέσματα και προοπτικές*, δημοσιευμένο το 1906, όσο και η μελέτη *1905*, η οποία δημοσιεύθηκε το 1907 ως τμήμα του γενικότερου έργου *Η επανάστασή μας*. Η διεξοδική αντιπαράθεση των τριών συγγραφέων δεν μπορεί να αναληφθεί στο πλαίσιο του παρόντος άρθρου,

αλλά θα μπορούσε να αποτελέσει ένα ενδιαφέρον εγχείρημα για τον ενδιαφερόμενο αναγνώστη. Το ζήτημα σε τέτοιου είδους προσεγγίσεις δεν είναι η πολιτική ταύτιση με κάποιον από τους εν λόγω συγγραφείς, η οποία είναι ούτως ή άλλως εφικτή και χωρίς εμβριθή ενασχόληση με τις παραθέσεις τους (πράγμα μάλλον σύνθητες), αλλά η πραχμάτευση ενός συγκεκριμένου κοινωνικοπολιτικού φαινομένου από την πλευρά των διαφορετικών δυνατοτήτων που υπαγορεύονται από τις αξιακές αφετηρίες και τον πολιτικό ορίζοντα του εκάστοτε συγγραφέα (για να μην αναφερθούν εδώ περαιτέρω ζητήματα, όπως εκείνο του ύφους του γραπτού λόγου, το οποίο δεν είναι διόλου αμελητέο, τουλάχιστον για την αντίστοιχη περίοδο). Με τον τρόπο αυτό εμπλουτίζεται η επίγνωση του σύγχρονου αναγνώστη, ο οποίος γνωρίζει πλέον την ιστορική κατάληξη των κοινωνικών σχηματισμών που είχαν μπροστά τους ο Weber, ο Λένιν και ο Τρότσκι, πράγμα που πολύ απλά σημαίνει ότι είναι η σειρά του να στοχαστεί και αυτός για τις δυνατότητες του μέλλοντος.

9. Σε υποσημείωση στο σημείο αυτό ο Weber επιστημαίνει: «Παρεμπιπτόντως, η έκφραση αυτή είναι προς το παρόν πολύ δημοφιλής στη Ρωσία. Όχι μόνο οι δημοκράτες και οι αγροτικοί μεταρρυθμιστές, αλλά επίσης και οι σοσιαλεπαναστατικές κατευθύνσεις, όπως και οι λαϊκιστές θέλουν να είναι εντελώς "ρεάλνιε πολιτίκι". Εάν αυτή η ωραία έννοια κατέληγε για αυτό το λόγο να απαξιωθεί στη Γερμανία, δεν θα το θεωρούσα μεγάλη απώλεια με την παρούσα εξέλιξή της» (ό.π., σ. 253).

10. Ένας σχετικά πρόσφατος σχολιασμός των αντίστοιχων κειμένων έχει γίνει από τους Davydov και Gaidenko (1995), οι οποίοι ξεκινούν την ανακατασκευή τους υπό την επιρροή της τότε πρόσφατης αλλαγής του ρωσικού καθεστώτος, αναζητώντας αντίστοιχα πλαίσια αναλυτικών δυνατοτήτων στην προσέγγιση του Weber. Μια συνοπτική παράθεση του βεμπεριανού εγχειρήματος περιέχει το κείμενο του Mommsen (1997), ενώ η ανακατασκευή του Collins (2001) προσπαθεί να συνδυάσει τις παραθέσεις του Weber για τη Ρωσία με άλλα έργα του στην προοπτική μιας θεωρίας της επανάστασης, στοιχεία της οποίας είναι διάσπαρτα στο έργο του Γερμανού συγγραφέα.

11. Το παράθεμα είναι από το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο «Εμέ δει εργάζεσθαι τα έργα του πέμψαντός με έως ημέρα εστί· έρχεται νυξ ότε ουδείς δύναται εργάζεσθαι» (9:4).



— Choisis... tu es libre...

S.A. - 1000 - 1000

1790

Jules Grandjouan, Διάλεξε, είσαι ελεύθερος L' Assiette au Beurre,
η ελευθερία της εκπαίδευσης, No 155, 1904



Jules Grandjouan, Ποιος θα πληρώσει τα έξοδα του πολέμου; 1924 αφίσα